

BALKAN TÜRKLERİ ÜZERİNE İNCELEMELER (BULGARİSTAN, MAKEDONYA, KOSOVA)*

Doç. Dr. Baskın ORAN*

Amaç ve Yöntem

Bu geziden amacım, uluslararası politikadaki son radikal değişikliklerin ardından Türkiye Cumhuriyeti için daha da önem kazanan Balkan Müslümanlarını ve özellikle Türklerini incelemektir.

Balkan Türkleri arasında yalnızca Batı Trakya azınlığını iyi tanımaktayım (Bkz. **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, güncelleştirilmiş ikinci baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991). Geziye çıkmadan önce neredeyse hiç bilmediğim (şu anda da yeni tanımaya başladığım) bu üç ülke Türklerini incelerken kullandığım kuramsal model ve referans çerçevesi, Batı Trakya üzerindeki incelemelerimden gelen deneyime dayanmaktadır. Ayrıca, Türk ve Müslüman toplumları arasında eşik bekçisi ve önder niteliği taşıyan önemli kişilerle yoğun görüşmeler yaptım ve Üsküp'deki kimi dosyalar ile kesik koleksiyonlarımı inceledim.

Bu araştırmanın okunmasını kolaylaştırmak amacıyla, bu incelemeler sırasında kafamda yanıtını aradığım ana soruları da belirtmek istiyorum. Bu sorular, ilk önce, bölge Türklerinin "dinsel ve ulusal kimlik" olarak kendilerini nereye ve niçin koydukları, ikinci olarak, bu insanların nasıl örgütlendikleri, üçüncüsü de, bugünlerini ve yarınlarını nerede ve nasıl gördükleri sorulardır.

BULGARİSTAN

Genel

Yaklaşık 10.000.000 nüfusu olan ülkede Bulgarlardan başka hepsi yaklaşık sayı olmak üzere 1.000.000 kadar Türk, 300-400.000 kadar Pomak, 500.000 kadar Çingene,

* 23 Ağustos- 1 Eylül 1992 tarihleri arasında yaptığım inceleme gezisinin izlenimleridir ve bu tarihler arasındaki verileri yansıtmaktadır.

*A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

300-400.000 kadar da Makedon var. Türklerin yanı sıra Pomaklar ve Çingenerler de Müslüman.

Bulgaristan'daki durumun özelliklerini, konularımız açısından üç noktada toplamak mümkün :

1) Katı bir komünizm uygulamasının ve 1984 sonunda patlak veren ad değiştirme kampanyasının yol açtığı kitlesel göçün hemen ardından ülkenin çok partili yaşama yeni geçiyor olması,

2) Türklerin egemen bulunduğu HÖH'ün ("Hak ve Özgürlükler Hareketi), parlamento aritmetiği sayesinde anahtar parti olması ve bundan kaynaklanan özel avantajlı durumu (Eylül 92 sonunda Meclis başkanını bile istifa ettirdi),

3) Ortodoks olan Bulgaristan'da bir milyon civarında önemli bir azınlık oluşturan Türklerin yanı sıra Çingenerlerin ve Pomakların da Müslüman oluşu ve kendilerini genellikle Türk sayışı. (Pomaklar konusunu biraz aşağıda altbaşlık halinde ayrıca ele alacağım).

Din konusu :

(Bu inceleme gezisi bitükten sonra Bulgaristan'da Başmüftü seçimi yapılmıştır).

Şu anda ülkedeki Müslümanların din işleri, 1951'de yapıлып 1986'da değiştirilen (bu değişiklik onaylanmadan kalmıştır) bir yasal düzenlemeye göre yürütülüyor. Din adamlarının yetkileri, Batı Trakya'dakilerin tersine, yalnızca dinsel. Maaşlarını da devlet veriyor.

Mevcut düzenlemeye göre, her cami cemaati toplanıp 3 ilâ 5 kişiden oluşan bir Cemaatı İslamiye (Cami Encümeni) oluşturuyor. Müftünün atadığı imamlar toplanıp 7 Bölge Müftüsünü seçiyor. Bunlar da toplanıp Baş Müftüyü. Bu 8 kişi Yüksek Ruhani Şura'yı oluşturuyor.

Şu anda incelenme aşamasında olan tasarıya göre ise, dinsel örgütlenme şöyle olacak: Cami cemaatleri toplanıp kendi Cemaatı İslamiyelerini ve bunun başkanını seçecekler. Cemaatı İslamiye başkanları toplanıp Bölge Müftüsünü seçecekler. 700 kişilik bir Milli Müşavere Kurulu tüm Bulgaristan'dan nüfus esasına göre gelip Baş Müftüyü seçecek.

Şu anda Baş Müftü yok. 86 değişikliğine göre 1988'de atanan (ve çok etkili, zeki, çalışkan ve örgütçü bir kişi olduğu anlaşılan) Nedim Gencev, "eski rejimin (hatta, Bulgar Emniyetinin) adamı olduğu" gerekçesiyle görevden alınmış. Yerine, HÖH'ün uygun gördüğü, 3 kişiden oluşan bir Geçici Baş Müftülük Heyeti atanmış. Heyeti, Ahmet Yakup Efendi temsil ediyor. Diğerlerinin biri Pomak, biri Türk.

Heyetin görevi, yukarıda ana hatları verilen yeni İslam Cemaatı Tüzüğü'nün kabulüyle sona erecek. Şu anda Baş Müftülük ile HÖH içiçe. Makamda oturan Ahmet Yakup, HÖH Gn. Bşk. Ahmet Doğan'ın ekibinden. Diğer ikisi HÖH milletvekili. Bu arada, mührü henüz geri vermemiş olan ve kendisi için yeni bir yer kiralamış bulunan Nedim Gencev, aynen makamdaymış gibi etkinliklerini sürdürüyor. Bir kopyasını elde

ettiğim belgede Gencev, Bölge imamlarına antetli genelge yollayarak cuma namazında okunacak (kendini öven, yeni üç kişilik heyete de fena halde saldıran) hutbeyi iletiyor, 1 Eylül 1992 tarihine kadar da Cemaatı İslamiye idare heyetlerini seçip, tutanakların bir kopyasını (kendisini tutmaya devam ettiği söylenen) Bölge Müftülerine, bir kopyasını da yeni tuttuğu "Baş müftülüğe" göndermelerini istiyor.

Genelgede ayrıca, "Dünya İslam Bankası Teşkilatı (herhalde ünlü Rabıta örgütü kastediliyor) tarafından size aylık ücreti olarak verilen 45 dolar şimdiden sonra sağlanamayacaktır. Bu mahrumiyet, kendisini Müftü diye takdim eden Ahmet Yakubov Baş müftülük binasından uzaklaştırılıncaya kadar devam edecektir. Bilindiği üzere Yakubov bu binaya polis tarafından yerleştirilmişti" deniyor.

Söylendiğine göre, bu dolarlar, din adamlarının maaşları bir ara aksayınca, N. Gencev tarafından gidip Rabıta'dan getirilmiş. Şimdi gene kendisi tarafından kullanılıyor. Gencev, bu paraların harcanmasını da içine alan nedenlerle mahkemeye verilmiş durumda. Bu konuda uzmanlar, imamlara laf anlatmanın mümkün olmadığından, bu kişilerin Gencev etkisinde olduğundan söz ediyor. Ayrıca, Baş Müftülüğün para sıkıntısı çektiğinden, taşıt aracı bulunmadığından, zaten olsa da benzin parası olmadığından yakınıyor. Binanın hali de oldukça harap. Terkedilmişlik kokuyor. Tabelasının camı da kırık.

Şu sırada Bulgaristan'da her alanda bir boşluk, bir devlet yokluğu seziliyor. Baş Müftülük konusundaki bu ikili durum biraz bu boşluktan ileri gelebilir. Ama akla gelen bir olasılık da, devletin el altından bu durumun sürmesini kolaylaştırması. Böylece HÖH'ü meşgul ederek, gerçek gücünden fazlasını elde etmeye başlayan bu partiyi zayıflatmak, ülkenin onda birini oluşturan Türkleri (ayrıca, diğer Müslümanları da) bölmeyi istiyor olabilir. Çünkü, çok isteseydi, Gencev'in ayrıca merkez tutmasını vb. önleyebilirdi, diye düşünmek mümkün.

Ama bunlar o kadar önemli değil. Önemli olan, azınlık arasında çok etkili olan üstelik ad değiştirme kampanyasında bu işi "gönüllü" kabul etmiş diğer din adamlarından çok daha fazla günah taşımadığı düşünülebilecek bir kilit adamın HÖH ve Türk cemaatının karşısında bir pozisyonda bulunuyor olması. Anlaşıldığı kadarıyla, kendisiyle iletişim kanalları kesik. Bu durumu, zararlı bir durum olarak nitelermek gerekiyor.

Burada, ayrı bir parantez açmaya değer. Türkiye'nin eskiden tutumu, Türk bürokrasisinin genelini içine alan katı (ve yanlış) bir "Kemalist" yorumla, dış azınlıklar arasındaki din adamlarına soğuk davranmak ve hatta onları dışlamak. (Belki, son şeyhülislamın Batı Trakya'ya sığınmasının da bunda etkisi olmuş olabilir). Bu tutum, isabetli bir yumuşamayla, günümüze gelirken değişti. Fakat, hâlâ eskinin izleri tam silinmiş benzemiyor.

Çok uzun bir konuyu iki satırla özetlemek gerekirse, "din" ve "milliyetçilik", birinin "ümme", diğerinin "ulus" ögesine vurgu yapmaları nedeniyle ülke (Türkiye) içinde birbirine zıt ve rakip iki ideolojidir ama, farklı dine sahip çoğunluğun yöncümündeki bir ülkede Müslüman dini, azınlık Türklerin ulusal bilincini destekleyen 1 numaralı öğedir. Örnek vermeyi gerektirmeyecek kadar yaygın olan bu gerçeği gözden ırak tutmamak ve özellikle Balkanlar'da din unsurunun ulusal kimliği desteklemesini kolaylaştırmak, bu cümleden olarak da din'in bölücü olabilecek görünümünü erken müdahalelerle engellemek şarttır.

Bu nedenle, Nedim Gencevleri tamamen dışlamanın zararlı olduğunu sanıyorum. Üstelik, herkes, bu kişiden, çok önemli bir kişiden bahseder gibi söz ediyor. Bu ülkelerde bütün kilit kişilerle iletişim kanallarının açık tutulmasının gerekli olduğuna inanıyorum. Ben şahsen kendisiyle görüşmek istedimse de, vakit yokluğundan bunu yapmadım.

Bu araştırmada sözü edilecek diğer ülkelerdeki Türk azınlıkları için de gözönünde tutulması gerekli bu yorumdan sonra, gözlemlere devam ediyorum.

Önce bir teknik açıklama: Terminoloji olarak, "din" kavramı 1- Ortodoks din, 2- Heterodoks din diye ikiye ayrılır. Birincisi, yukarıdan örgütlenmiş ve kurumlaşmış biçimiyle dini kasteder, ikincisi ise dinin kitleler tarafından benimsenmiş, yaygın biçimini anlatmakta kullanılır. Birincisi için "ortodoks" deyiminin en azından Balkanlar bağlamında yanlış anlaşılmaya müsait olduğunu düşündüğümden, onun yerine "resmi din" deyimini kullanmayı yeğledim. Tabii, "resmi" deyimini "devlet" olarak anlamamak gerekiyor.

Bu teknik açıklamayı yaptıktan sonra devam edelim. Bulgaristan'daki resmi din kurumunun (bu terimle burada Baş Müftülüğü kastediyorum) önemini bundan sonra kısa erimde, yani hiç olmazsa on yıllık bir dönemde artırarak sürdürmesini beklemek gerek. Çünkü 300'ü aşkın vakıf malı var ve bunlar şimdi devlet tarafından iade ediliyor. Bunların yönetimi konusu, dinsel önderlik yarışmasına yansiyacak. Üstelik, HÖH bugünkü önemini parlamento aritmetiğinin değişmesi sonucu bir miktar yitirirse, dinsel önderlik, azınlık toplumunu etkilemenin ve birarada tutmanın en uygun makamı haline gelebilir. Bu arada, Müslüman kitleler, resmi din kurumunun bir siyasal partinin uzantısı veya kuklası olarak gözükmesinden hoşlanmayacaklardır. Bunun da gözönünde tutulması uygun olur.

Eğer heterodoks din açısından düşünülecek olursa, dinin kısa erimde (en azından, önümüzdeki on yıl içinde) gene önem kazanacağı tahmin edilebilir. Çünkü:

1) Tutunum (*cohesion*) ideolojisi olarak komünizm ölmüştür ve kitleler hiçbir zaman unutulmamış olan bir önceki tutunum ideolojisine, yani dine dönüş yapacaklardır, 2) Bulgarın dine sarılması Müslümanlarda tepki gereği bir dine sarılma yaratacaktır, 3) Yeni başlıyan kapitalizm kaçınılmaz biçimde gelir dağılımını bozacak, orta hallileri vuracak, enflasyon aynı şeyi yapacak, bu da yoksullaşan (üstelik, daha önce gelir dağılımı sorunu tanınamış olan) kitlelerin dine sarılmasına yol açacaktır, 4) Bu 45 dolar işi küçük, ama mide bulandırıcıdır. Suudi Arabistan'ın etkisi başlamış sayılabilir, 5) Türkiye'deki tarikatlar buraya yakın zamanda el atacaklardır, 6) Zaten tüm dünyada dinin canlanması olgusu yaşanmaktadır.

Diğer yandan, eğer ortaerimli -yaklaşık yirmi yıl sonrası için- bir tahmin yapmak gerekirse, heterodoks dinin ileride görece zayıflayacağı söylenebilir. Bunun çeşitli nedenlerini düşünmek mümkün:

1) Din kurumunu Müslüman bireyin tek sığınağı haline gelmeye zorlayan komünizm ortadan kalkmıştır. Bireyin dünyaya bakış pencerelerini çeşitli nedenlerle çoğaltan ve genişleten kapitalizmin etkisinin artmasına koşut olarak, en azından gençlerin "laikleşmesi" beklenebilir.

2) Yeni rejim altında Çingenerler olmasa bile Pomaklar, er veya geç kapitalizmin etkisiyle değişmeye uğrayacaklar, bu da bu etnik gruplar arasında Türk etkisini dolaylı olarak azaltabileceklerdir.

3) Din konusundaki uzmanlar, "Biz Gencev'le çekişir dururken Purtistan (Protestan) din adamlarının Çingenerleri Hıristiyan yapmak için" etkinlik başlattıklarını söylemekte. İlerde bu tür çabalar artabilir. Bu konuda, Pomak-Makedon bölgesi olan Blagoevgrad'da Amerikalıların üniversite açtıklarını belirtmek öğretici olabilir. Bulgaristan'da ABD Barış Gönüllüleri ve Amerika'nın Sesi radyosu da faaliyettedir.

İşte, gerek kısa ve gerekse orta erim açısından resmi ve heterodoks dinin durumunun böyle olacağını beklemek gerektiğinden, bütün bu olgular sırayla devreye girmeden önce, resmi din kurumunun bir çekidüzene sahip olmasını sağlamak ve dinin Türklük kimliğini sürdürmeye devam etmesini temin etmek önemlidir.

Bulgaristan'daki resmi din kurumu, dünyevi yetkilere de sahip Batı Trakya'daki müteakabili kadar etkili gözükmemektedir. Yunanistan'ın neredeyse yarı teokratik sayılabilecek durumu Bulgaristan'da yoktur, üstelik şu anda buradaki hava (boşluğun da etkisiyle) oldukça liberaldir. Bununla birlikte, hem Bulgarların farklı dinden olması, hem Türk-Bulgar ilişkilerinin eski ve yakın geçmişinin çok parlak olmaması, hem de Türk ve Pomakların kırsal yaşam sürdürmeleri gerek resmi ve gerekse heterodoks dinin Türklük bilincini desteklemesi sonucunu doğurmaktadır.

Pomaklar Konusu :

Pomaklar, Balkanlar'ın Türkiye'ye yakın bölümüne, bu arada bu araştırmanın kapsamına giren ülkelere de yayılmış olarak yaşayan dindar bir Müslüman halktır. Bütün Balkan devletlerinin sahiplendiği Pomakların etnik kökenleri tam olarak bilinmemekle birlikte, Slav oldukları genel kabul görür. (Bu konuda, yukarıda künyesini verdiğim kitabımın ilgili yerinin yanı sıra, bu makalede "Makedonya" başlığı altında yer alan "Torbeşler" altbaşlığında da başvurulmalıdır).

Pomaklar ancak Türklerle tamasa geldikten sonra Türkçe öğrenirler. Buna karşın birçok durumda ve birçok nedenden dolayı (Türklerin aksine akraba-devletlerinin olmaması, sosyo-ekonomik bakımdan Türkler kadar gelişmemiş bulunmaları, "altın geçmiş"lerinin olmaması, Osmanlı etkisi) kendilerini Türk sayarlar. Bu durum, Pomakça Bulgarca'nın bir diyalekti olduğu halde, Bulgaristan'da da genelde böyledir. Hatta, ad değiştirme kampanyasına ilk tepkiler Pomak gençlerinden gelmiştir. Eşi Pomak olan Kazım Memiş'in (kendisi Bulgaristan Eğitim Bakanlığı Türkçe Eğitim danışmanıdır) anlattığına göre, Pomaklar iki yıldır Türkçe öğrenmek için büyük mücadele vermekte, ders programı dışında haftada 2 saatlik seçimlik Türkçe dersini az bularak protesto etmekte, özel dersanelerde Türkçe dersi verilmesi talebinde bulunmakta, HÖH yetkililerine "Bu işi halletmezseniz size oy vermeyiz" demektedirler.

Bu olgu, temel olarak, din faktöründen kaynaklanır. Devletin ve çoğunluğun dininin farklı (Hıristiyan) olduğu Balkan ülkelerinde Pomakların kendilerini Türk saymaları bundandır. Hatta, birçok yerde (özellikle Yunanistan) Pomak'a Pomak demek hakarettir. Buna karşılık devletin Hıristiyan olduğu, ama çoğunluğun başka Müslümanlarda (Arnavutlar) bulunduğu Kosova'da Pomakların ("Torbeşler") kendini Türk sayma durumunun çok az görülmesi, din faktörünün bu rolünü kanıtlayan göstergelerden biridir.

(Bu konuda, "Kosova" başlığına da bakılmalıdır). Kazım Memiş'in anlattığı gibi, Pomakların "Bulgarlar bizim dilimizi aldı, ama dinimizi vermedik" demesi de aynı durumu ifade eder.

Türkler arasındaki göç eğilimi böyle sürer ve HÖH'ün desteğini aşımaya uğratarken, Bulgaristan'da Pomakların kendini Türk sayması olgusu gittikçe artan bir önem kazanmaktadır. Çünkü, Bulgaristan'daki Pomaklardan bir bölümü kendini Türk sayıyorsa, önemli bir bölümü de ne olduğunu bilmemekte veya kendini "Bulgar Müslümanı" olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlamanın iyice yaygınlık kazanması için Bulgar makamlarının şimdikiye değin gösterdiği çabalar aruk bundan sonra katlanarak artacaktır.

Söylediğim gibi, diğer ülkelerdeki Pomaklardan da (veya, Türk olmayan Müslümanlardan) yeri geldikçe ayrıca söz edeceğim. Burada bu halkın Türkiye açısından önemi konusunda söylediklerim diğer iki ülke için de kabaca geçerlidir.

Siyasal Örgütlenme:

Batı Trakya'nın tersine, Bulgaristan'daki Türkler siyasi bakımdan (henüz?) bölünmüş değildir. Bulgar basın ajansı BTA bültenlerinin (herhalde Türklerin dışına yayılmasını önlemek için) "Bulgaristan Türklerinin -veya, Etnik Türklerin- haklarını koruyan" diye lanse ettiği Hak ve Özgürlükler Hareketi'ne (HÖH) blok oy vermektedirler. Bu olgu, hem ülkenin demokrasiye yeni geçmiş olmasına, hem de bura Türklerinin büyük badireden yeni çıkmış bulunmalarına bağlı olsa gerektir.

Ülkede yüzde 7 oy alarak sağladığı 24 milletvekili arasında biri kadın olmak üzere 3 Pomak ve 4 de Bulgar bulunan HÖH, Temmuz 1986'da 12,5 yıl hapse çarptırılan ve Aralık 89'da siyasal suçlularla birlikte salıverilen Ahmet Doğan tarafından 1985 yazında gizli olarak kurulan "Bulgaristan Türkleri Ulusal Kurtuluş Hareketi"nin uzantısı. HÖH Genel Sekreteri Osman Oktay her ne kadar o zamanki amaçlarının dünya kamuoyunun dikkatini çekmek için bildiri çıkarmakla sınırlı olduğunu söylüyor ve bombalarla işleri olmadığını vurguluyorsa da, hareketin birtakım terör eylemleri yaptığı ağızdan ağıza söyleniyor. Hareketin Mayıs 1989'da örgütlediği kitlesel protesto hareketlerinden sonra kitlesel zorunlu göç başlıyor.

HÖH bir dernek olarak kuruldu, 4 Ocak 1990'da Varna'da legalleşti, 26-27 Mart'ta da Sofya'da kuruluş konferansını yaptı. 26 Nisan'da mahkemece parti olarak kabul edildi. Seçimlere katılarak 10 Haziran Kurucu Meclis seçimlerinde 23 milletvekili çıkardı. 20 Ekim'de olağanüstü kurultaya giderek (Osman Oktay'ın deyişiyle) "Türk bayrağı açmak isteyen milliyetçi unsurları" tasfiye etti. 13 Ekim 1991 genel seçimlerinde 240 milletvekilliğinden 24'ünü kazanarak Parlamento'daki üçüncü siyasal güç haline geldi ve parlamento aritmetiği sayesinde anahtar parti oldu. (Bulgaristan Sosyalist Partisi (BSP) 106 sandalyeye, 18 ayrı siyasal gruptan oluşan Demokratik Güçler Birliği (DGB) ise 110 sandalyeye sahip). Şu anda bir bina katında bazı odaları işgal eden HÖH, yakında ayrı bir binaya geçecek. Parti, Mayıs 90'dan bu yana "Hak ve Özgürlük" adlı Türkçe haftalık bir gazete çıkarıyor.

Bugün ülke çapında 653 köy muhtarına, 27 belediye başkanına ve 1144 belediye meclisi üyesine sahip bulunan partinin örgütlenme şeması yukarıdan aşağıya şöyle :

-Merkez Konseyi: Kurultay tarafından seçilen 31 kişiden oluşuyor. Kurultay başkanı da seçiyor.

-Merkez Konseyi Çalışma Bürosu: 31 kişinin içinden, başkanın önerisi üzerine Kurultay tarafından seçilen 7 kişiden oluşuyor. Parlamento grubuyla ilişkileri sağlıklı. Zaten, 7 kişinin 6'sı milletvekili.

-Sancak Konseyleri

-Belediye Konseyleri

-Köylü Hareketi

Osman Oktay'ın anlatığına göre, Kurucu Meclis seçimlerinde kendileriyle işbirliği yapmayı reddeden DGB 20 Ekim 1990 seçimlerinde koalisyon önermiş, ama HÖH reddetmiş. Gerekçesi, cumhurbaşkanlığı seçiminde Bulgar milliyetçilerinin yüzde 48, yani yüksek bir oy almış olması. HÖH bakanlık alsaydı, hükümetin işi zorlaşacaktı. HÖH dışardan destek vererek, rejimin daha kolay biçimde liberalleşmesini sağlamak istedi. Osman Oktay partinin bir Türk partisi olmadığını, platformlarının Bulgaristan'daki bütün azınlıkların hakkını savunmak olduğunu, aralarında Pomak, Çingene, Bulgar ve Gagavuzların bulunduğunu, iktidara talip olduklarını söylüyor. Milletvekilleri de sırf Türk değil. Bununla birlikte, partinin 4 Bulgar milletvekilinin bu seçimi HÖH'ün yüzde 7'lik blok oyundan yararlanarak kolayca seçilmek için mi yapıldığı sorusu akla geliyor. Kolayca, çünkü 89 göçünde azınlığın kaymak tabakası gitmiş. Bu yüzden Kurucu Meclis seçiminde Çingene parlamenter bile çıkmış. Ne olursa olsun, daha önce de söylediğim gibi BTA bültenlerinin partiyi sırf Türk partisi olarak gösterme çabaları gibi gayretler karşısında HÖH'ün bu milletvekili profili, akıllıca bir politika sayılmalı.

HÖH anahtar parti olmanın verdiği avantajı kullanıyor. Daha fazla bastırmasını önlemek için DGB iktidarı, "Aman, milliyetçileri azdırmayalım" gerekçesini kullanıyor ki, Türklerin yoğun olduğu bölgelerde patlayan Bulgar gösterileri anımsanırsa yanlış da değil. Durum böyleyken, HÖH'ün bu konumdan yararlanarak sağladıkları, azımsanmaması gereken türden:

1) Of'suz efsiz soyadı alma yasası çıkarıldı. Şu anda insanlar soyadlarını başvuruyula geri alabiliyorlar. 1993'den sonra bu iş ancak mahkeme kararıyla olabilecektir.

Gerek Pomaklar, gerekse Türkler arasında, kendisine zorla verilen soyadını değiştirmemiş olanlar var. Bunun bir miktar ihmalden, bir miktar da hesaptan olduğu söyleniyor. İkinciler, çocuklarına okulda vb. kolaylık olsun, belki de "Bulgara güven olmaz, bakarsın gene üzerimize çullanırlar" diye korkudan böyle yapıyorlar. Geçiş dönemi psikolojisi.

2) Malları geri alma yasası çıkarıldı. O kadar önemli ki, "Doğan [Ahmet Doğan] Yasası" diye anılıyor.

Komünizm sona erdikten sonra, rejimin elkoymuş olduğu özel mülkiyetin geri verilmesi gündeme geldi. Bu cümleden olarak HÖH, yalnız Bulgaristan'da kalan Türklerin değil, Türkiye'ye göç etmiş olan ve mallarını gerek satmış gerekse bırakmış olanlarınkinin bile geri verilmesini kabul ettirdi. Bunu, 89 göçünü "Devlet Suçu" ilan

eden bir yasayı Meclis'ten geçirerek yaptı. Bu yasaya dayanarak, 89 sonuna kadar yapılmış ev satış sözleşmeleri iptal edildi. 4 Mart 1992'ye kadar Bulgaristan'a dönenler evlerini geri alabilecekler. Eğer bu herhangi bir nedenle mümkün olamıyorsa, devlet evin satış değerinin 12 katını tazminat olarak verecek. (Tabii, devletin bu düşkün durumda bunu nasıl yapacağı da ayrı konu). HÖH bu 4 Mart 92 tarihinin aslında 1993 olmasını istemiş, fakat bu kadarını kabul ettirebilmiş. Partinin amacı, göç edenleri geri getirip gücünü artırmak.

Eğer, geri alınması söz konusu olan ev değil de toprak veya işyeriyse, bu konuda sorun yok. Geri dönmese bile alabiliyor.

3) Seçimlik Türkçe dersleri konu. Bu noktada, eğitim konusuna geçebiliriz.

Eğitim :

1944'e kadar Türk okulları, gazeteleri ve Türkçe eğitim serbestti. Ama bu okullar özel sayılıyordu; diplomanın geçerli olabilmesi için Bulgar okulunda ek sınav gerekliydi. Komünistler 44'den sonra bunları tanıdılar. Din derslerinin azaltıldığı yeni Türk okulları açıldı. Dersler Türkçe'ydi. Ayrıca Bulgarca dersi vardı. Ama 1958'den sonra bu okullar kapatılmaya başlandı. Bu tarihte Silistre'den bir Türk grubu çıktı ("Silistre İniyatifi"). Bu komünist ana-babalar "Çocuklarımızın iyi bir eğitim almasına Türkçe engel oluyor, çocuklar toplumda ilerleyemiyor, Bulgarca öğretelim" dediler. 71'de Kırcalı'deki birkaç okul dışında Türkçe dersleri kaldırıldı.

Jivkov 10 Kasım 1989'da düşünce, din serbestleşti. Herkes çocuğunu Kuran kursuna göndermeye başladı. Türkçe için henüz vakit erkendi ama, din kitabı getirtmek serbest oldu. Bu sıralar Türkçe kitabı henüz yasaktı. T.C.'den ilk olarak, Diyanet'in "Yurtdışı Namaz Vakitleri" takvimi getirildi. Bu olgu, Balkan ülkelerinde Müslümanlık ile Türklük arasında neredeyse özdeşliğe varan ilişkinin ilginç bir göstergesi sayılabilir.

HÖH'ün bastırmasıyla, Türkçe dersler haftada 2 saat seçmelik olarak konu. Daha da bastırınca, 92'nin ikinci yarısından itibaren 4 saate çıktı. İlk öğretimin ilk 5 yılında bu derslerde sınıfın normal öğrenci adedi 13. Sayı 27'yi geçince sınıf ikiye bölünüyor. 6., 7. ve 8. yıllarda ise güçlük var, çünkü 4 saat seçimlik ders normal programda şişkinlik yaratıyor.

Bir komisyonun hazırladığı "Anadili Okuma Kitabı"nın iki dilde olması tepki çekince, Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı'nın yardımıyla yeni kitap yazıldı.

Türk çocukları arasında seçimlik Türkçe almak için dilekçe verenlerin oranı yüzde 80. Geri kalan yüzde 20, "ihmalden" vermemiş. Buna karşılık, Bulgarlardan dilekçe verenler var. Ama okul müdürleri bazı yerlerde bunlara izin vermiyor. Bazıları da ses çıkartmıyor. Örneğin Veliko Tırnovo'da (nüfusu 100.000) 50 kadar Bulgar çocuğu seçimlik Türkçe okuyor. Bunları amacı işadamaı olmak. Türkiye'nin ekonomik durumunun Bulgaristan'a göre çok iyi olması bir cazibe yaratıyor. Komünist yönetim Türkiye'yi olduğundan çok kötü tanıtmış, insanlar şimdi tanımak olanağı bulunca çok gelişmiş olduğunu düşünüyorlar. Türkler Bulgaristan'da iş de almışlar. Örneğin, anahtar teslimi yüzlerce ekmekek fırını satmışlar.

Türkçe eğitimin sorunlarına geçmeden önce bu konunun bir yorumunu yapmak gerekirse, aynen Batı Trakya'daki bir derdin burada da bulunduğunu belirtmek uygun olur. Bulgaristan'da bir Türk genci Kuran kursuna gidince Arap alfabesi, Türkçe dersinde Latin alfabesi, diğer zamanlarda da Kiril alfabesiyle okuyor. Gerçi Rusça eskisi gibi zorunlu ders değil ama, gene de Bulgarca, Türkçe, İngilizce, Fransızca okumak zorunda. Bu durumda, Bulgar toplumunda kendisine karşı hiç önyargı bulunmasa bile, doğal olarak dezavantajlı. Bu durumda Türk gencinin Bulgar toplumunda yükselmesi zor.

Bulgaristan'daki Türk azınlığının eğitim konusundaki başlıca sorunu öğretmen konusunda. 89 göçü 10.000'in üzerinde yüksek tahsilliyi götürmüş. Kazım Memiş'in söylediğine göre bugün Türkiye'de 3000'in üzerinde Bulgar Türkü öğretmenlik yapıyor. Buna karşılık Bulgaristan'da 1000 kadar formasyonsuz (gerekli eğitimi görmemiş) öğretmen var. Bunların Türkçeleri zayıf. "Çocukların dillerini sakatlayacaklar". Gerçi şu anda Türkiye'den toplam 150.000 adet 4 tane kitap (Okumaya Başlıyorum, Türkçe 1,2,3 ismarlanmış durumda ama, metodoloji olmadığı için eldeki öğretmenler bunların nasıl okutulacağını bilmiyor. 18 tane öğretmen metodoloji öğrenmek için Türkiye'ye kursa yollanmış. HÖH, öğretmenler için Türkiye'den 300-350 burs istemiş durumda. Gerçi, Bulgaristan'daki Türkçe eğitiminin geleceği için birtakım önlemler alınmamış değil. Bu yıl Şumnu'da 150, Kırçali'de de 200 öğrenci Türkoloji yüksek enstitüsü okumaya başladı. Bunlar mezun olunca Türkçe öğretmeni olacaklar. Ama bunlar için öğretmen yok, o başka. K. Memiş bunlar için 6 öğretmene gereksinme olduğunu, ama bulunamadığını söylüyor. (Aslında Bulgarlar Şumnu'ya 30, Kırçali'ye 48 öğrenci alacakken baskı sonucu yukarıdaki sayılara ulaşılmış). Genç, 7 tane müfettiş gerekiyormuş, ama göçten sonra bu iş için yüksek tahsilli 7 kişi bulunamamış.

Acaba, Batı Trakya'da olduğu gibi, T.C. yurttaşı öğretmenlerin Bulgaristan'a gönderilip öğretmenlik yapmalarına Bulgar makamları razı olur mu? Uzmanlara göre türkoloji hocalarına evet demeleri kesin. İlkokullara da itiraz edeceklerini sanılmıyor. Bulgar bakan yardımcıları, iki ülkenin Milli Eğitim Bakanlıklarının işbirliği yapmasına sıcak bakıyor.

Bulgar yetkililerinin neden bu kadar yumuşak davrandıkları konusuna gelince. Bir kere, daha önce sözünü ettiğim boşluk olgusu var. İkincisi, Jivkov rejiminin yaptığı faşist aşırılıklara tepki var. (1984-89 arasında, Türklerin kökeninin Bulgar olduğu, antropolojik araştırmalarla kanıtlanmaya çalışılmış. Kırçali vb. yerlerde mezarlar açılmış, ölçümler yapılmış. Mezarlarda haç bulunduğu söylenmiş. Kırçali'de bir köyde Boev adlı bir profesörün yönetiminde, çocukların kafataslarını ölçmüşler. 37 çocuktan yalnızca 2'si Slav ölçülü (?) çıkmış. Gerisi "Kafkaslardan" çıkmış; sonuçları duyurmamışlar). Üçüncüsü, HÖH'ün şu anda elinin sağlam olması var ki, bence en önemlisi bu. Uzmanlar ise şöyle düşünüyor. "Bulgarların istediği, bizim gitmemiz. Buradaki Türkler ne kadar Türkleşirse, T.C.'ye o kadar gitmek isteyecek. Bunu hesap ettikleri için Türklüğün girmesine direnci gevşettiler. Bugün T.C.'den kasetler, kitaplar, Atatürk resimleri geliyor. Eskiden bunların bir tanesi insanı içeri atırdı".

Göç konusu :

Bulgaristan'da göç'ün eskiden beri hep gündemde olduğu görülüyor. 1938, 52, 69, 89 kitlesel göçleri bir gerçeğe işaret ediyor. Havuz doldukça boşalıyor, boşaltılıyor. Akla sığdırmaya güç bir olay biçiminde gelişen 89 olayını da uzmanlar böyle yorumluyor ki, doğru. Aslında bu olgu Batı Trakya'da da aynen var.

Baskı, göç ve Türklük bilinci birbirini karşılıklı etkileyen kavramlar. Bulgarlar baskı yaptıkça göç eğilimi artıyor, Türklük bilinci de güçleniyor. Bu da Bulgarların baskısını yoğunlaştırıyor. Bir köylü toplumu olan Türk azınlığı doğaldır ki komünizmden olumsuz etkileniyor. 1940'ların son yıllarında kurulan "Turan Cemiyetleri"nde Türkçe şarkılar söyleniyor ("Ankara'nın taşına bak..."), gizlice göçmenlik belgeleri dolduruyor. Bulgarlar evlerde ışık yaktırmadıkları için camlar battaniyeyle kapatılıyor. Amaç, Türkler kaçsın da tarlaları bize kalsın. Türkler kaçıyor, ama baskı bitmiyor. 71'de Türkçe'nin kaldırılmasından sonra zorla asimilasyon amacı belli olunca, bu sefer de azınlık arasında Türklük kavramı yoğunlaşıyor. "Türk" dememek için kullanılan dolaylı deyimler ("Türk asıllı Bulgar yurttaşı", "Bulgar Türkü") 1982-84 döneminde "Bulgar Müslümanı"na dönüşüyor. Bu durumda, 84'ten sonra, çocuğunu evvelce Bulgar okuluna yollamış olanların arasından bile, bir Türkçe alfabece rivayete göre 300 leva verenler çıkıyor. Evlerde namaz ve mevlit artıyor ki, bu da Balkanlar'da din ile ulusal bilincin özdeşliğinin bir diğer örneği. Bu durum baskıyı artırıyor. Bir Türkçe kelime, 20 Leva cezaya yol açıyor (Makbuzda, suç hanesinde "Huzuru bozmak" yazıyor). 85-89 arasındaki ad değiştirme kampanyasının ise Türkleri zaman zaman şiddet eylemlerine bile götürdüğü, bombaların patladığı, bu arada Mayıs 89'da Varna'da 2, Rasgrad'da 2, Şumnu'da 5 Türk'ün öldürüldüğü, 2 Haziran'da Jivkov'un 2500 Türk aydınını Viyana'ya sınırdışı ettiği, sınırın bundan sonra 6-7 Haziran'da açıldığı biliniyor.

Jivkov bu yola gitmeseydi ne olurdu? K. Memiş şu kanıda : Yavaş asimilasyon devam etseydi, azınlık arasında Türklük bilinci büyük aşınmaya uğrayacaktı. "En az yarımız Bulgarlaşacaktı". Türkçe derslerin kaldırılması, öğrencilerin kolayına da gelmişti. Evlerde büyükler çocuklarıyla Bulgarca konuşmak zorunda kalmaya başlamışlardı. Bulgarla evlenmeler görülüyordu. Zaten yasa çıkmıştı: Türk ile Bulgar evlendi mi, çocuklarının adları Bulgar adı olacaktı. Rejimin gösterdiği şiddet, Türklerin dinsel ve ulusal bilincini tekrar artırdı.

89 göçü bir panikti. Ama bugün hâlâ sürüyor. Oysa eskiye oranla azınlığın durumu çok iyi. Birçok nedenler düşünmek mümkün:

1) **Tarihsel:** Herşeyden önce 89 fazlasıyla yakın bir geçmiş. "Bulgar gene Bulgarlığını yapar" düşüncesi var.

2) **Psikolojik:** Bulgarlar arasında da bir anti-Türk bilinç uyandı. Göç edenlerden geri dönenlerin gelip malına sahip çıkması olgusunun güçlendirdiği bir durum bu. Ayrıca, komünizme tepki olarak bir de Bulgar faşizmi hortladı. Dönen 120.000 kişi Bulgarların "Türkler Türkiye'ye!" mitingleriyle karşılaştı. Çoğu evini alamadı. Kırçali'de, söylendiğine göre, gene Bulgarlar tarafından "1993'te gene isim değişmesi olacak" lafları çıkarıldı. Bu ortamda, "Birleşmiş Milletler'de kanun çıkmış, etnik isim koymak yasaklanacakmış" diye söylentiler duyuluyormuş.

3) **Dışsal:** Buna karşılık, geç ve güç de olsa, Türkiye'de kendilerine ev, ev malzemesi vb. verildi. Bu durumda, "Dönenler iyi etmedi" lafı yayıldı. Kalanlar da gitmeye özendi.

4) **Ekonomik:** İktisadi durum işten çıkarmalara ("kısaltma") yol açıyor. Bundan en çok zarar gören de Türkler oluyor. Bu durum, gezdiğim diğer iki ülkede de aynı. Göç eğilimi, daha çok, güneydeki kırlarda. Buradaki Türklerin toprağı az veya yok. Çoğu işçi.

İşsizlik en çok bunları vuruyor. Örneğin Yablonovo (Alvanlar) köyündeki 4500 Türk'ten 1500'ü işsiz.

5) **Sosyolojik:** Tarlalar geri alınıyor ama, toprağı işlemeyi bir yaşam tarzı görenler yaşlandı. Biraz da tembelliğe alıştı. Komünizm de zaten çok çalışıp para kazanma hırsını öldürmüştü. Tarlalarını geri alanlar yarıcılığa verebilirler veya satıp gidebilirler, deniyor.

HÖH ve yerel Türk yöneticiler, doğal olarak, göçü engellemek istiyorlar. Örneğin HÖH, Eylül 1992'de Hükümet'ten "Kalkınmada Öncelikli Bölgeler"e özendirici önlemler talep edecek. Bu çabalar sonuç verir ve ekonomik durumun biraz düzelmesi sonucu yeni atölyeler, yeni kooperatifler kurulabilirse, göç azalabilir. Tarım ürünlerinin fiyatlarının yükselmesi de olumlu etki yapabilir.

Görüştüğüm kişiler, birçok şeyin, Türkiye'ye gidenlerin 1992 yazını ve 92-93 kışını nasıl geçireceğine bağlı olduğunu söyledi. Yani, dikiş tutturabilirlerse, 93 yazında yeni bir dalga beklemek gerçekçi gözüküyor. Bence de, göç olgusunda esas belirleyici öge, Bulgaristan'daki durumdan çok, Türkiye'deki durum. Bir tür fizik kuralı bu. Bir tür tersine ozmoz.

Bu arada, göç olgusunun Bulgaristan'daki Türk azınlığını çok zayıflatmış olduğunu söylemek bile gereksiz. En az 150.000 kişinin eksilmiş olması bir yana, bunların 10-20.000'i aydın (5-6000'i öğretmen) olduğu için, telafi edilmelerinin 15-20 yıl alacağı söyleniyor.

MAKEDONYA

Makedonya'da Üsküp başta olmak üzere, Türklerin yoğun olarak yaşadığı Gostivar'ı, yüzde 90'ı Türk olan Raptışta'yı, bir de Torbeşlerin yaşadığı Kırçova'yı (Kiçevo) gezdim.

Genel Durum ve Arnavut Sorunu :

Ülkenin yaklaşık 2.240.000 olan nüfusunun dağılımı, Nisan 1991'de yapılan nüfus sayımına göre yaklaşık sayılarla şöyle: Makedonlar 1.315.000, Arnavutlar 430.000, Türkler 98.000, Sırlar 45.000. Bunlara ek olarak 35.000 kadar Çingene'yi de (Rom) saymak gerek.

Bu resmi nüfus verilerine hemen getirilmesi gereken iki önemli açıklama var. Birincisi, sayım memurlarının Makedon olması gerekçesiyle Arnavutlar bu sayımı boykot ettiler. Kendi asıl sayılarının 700.000 olduğunu savunuyorlar. Arnavutların çoğunlukta olduğu bölgelerde (ör. Debre) yaşayan ve özellikle Arnavutlarla kız alıp veren bazı Türk aileler ya boykota katıldı ya da kendini Arnavut yazdırdı. İkincisi, Makedon yazılanların bir bölümü Pomak ("Torbeş"). Önemli bir bölümü kendisini Türk sayan bu insanlar Makedonca konuştukları için Makedonlar böyle yazmış. Sayılarının 35.000-100.000 arası olduğu söyleniyor.

Ülkedeki nüfus sayımlarının tarihçesine göz atıldığında, biraz aşağıda çeşitli konularda sözünü edeceğim. Arnavut ögesinin etkili ve belirleyici olduğu görülüyor. 1948'deki ilk sayımda nüfusun yalnızca yüzde 8.32'si Türk. Oysa, 53 sayımında yüzde 15.63 çıkıyor. Çünkü, 48'de Arnavutluk'u Yugoslav federasyonuna alma umudu

olduğundan, Türkler inkâr edilmiş, 53'de Arnavutluk'un Makedonya ile Kosova'da gözü olduğu anlaşıldığından karşıt ağırlık olarak Türklerin varlığı kabul edilmiş. (Yalnız, bu birdenbire iki kat oluverme olgusunun, insanların Türkiye'ye göç edebilmek için kendilerini Türk yazdırmaktan da kaynaklandığını unutmamak gerek).

Makedonya, Yugoslavya'nın bir parçasıyken yerel yönetimler güçlü olduğundan Gostivar ve Rapišta gibi Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde kasap, pastane vb. dükkanların adları üç dilde (Makedonca, Arnavutça, Türkçe) ve iki alfabeyle (Kiril ve Latin) yazılmış durumda. Çünkü, ülkede resmi dil Makedonca olduğu halde eskiden belediyeler bazı azınlıkların dil ve alfabelerini resmi ilan edebiliyordu. Resmi dili Makedonca, resmi alfabeyle de Kiril olarak ilan eden yeni 91 Anayasasının 7. maddesine göre, "milliyetlerin çoğunlukta olduğu" yerel özyönetim birimlerinde bu azınlıkların dil ve alfabeleri de resmi sayılıyor. Eğer söz konusu azınlık "önemli bir sayıda" ise, gene aynı kolaylık sağlanıyor. Her iki durumda da düzenleme yasayla yapılacak. Tabii, burada önemli olan, bu "önemli sayı"nın, daha doğrusu oran'ın kaç olacağı. Türk Demokratik Partisi (TDP) yetkililerinin söylediklerine göre, bu oran yüzde 30 olarak düşünülmüştü. Bu durumda Türklerin pek çok yerde yararlanması mümkün değil, çünkü ülkedeki oranları eskiden yüzde 25 iken, göçler sonucu yüzde 5'e inmiş durumda.

Makedonya siyasal coğrafyasının bizi ilgilendiren özelliği, etnik yapının Doğu ve Batı olarak farklılık göstermesi.

Doğuda Arnavut yok. Türkler varsa da benek benek dağılmış durumda yaşıyorlar ve vaktiyle göç nedeniyle azalmışlar. Burada Torbeşler de yaşıyor. Başkent Üsküp'ün de dahil olduğu batıda ise Arnavut ögesi asıl Müslüman azınlık durumunda ve özellikle komşu Kosova'yla birlikte düşünüldüğünde çok etkili. Türkler doğuya oranla burada daha çok ve daha yoğun halde. Buradaki Torbeşlerin önemlice bir bölümü, hiç Türkçe bilmedikleri halde kendilerini Türk sayıyorlar. Bu konuyu ileride daha geniş olarak ele alacağım. Çingencilerin 5-10000 kadarı Türkçe biliyor ve kendini Türk sayıyor. Bir kısmı da Mısırlı (Gypsy-Egypte) sayıyor. Rom'uz diyenler de var.

Makedonya'daki bir diğer azınlık da, Yunanistan'da da görülen (ve orada Türklerin "Karakaçan" diye ad taktığı) Ulahlar (Vlahlar). Buldukları ülkelere fazlasıyla uyum sağladığı anlaşılan bu Romen kökenli ortodoks azınlık burada da devlet tarafından kullanılıyor. Örneğin, Doğu Makedonya'daki Sofular Köyünden göç eden Türklerin yerine devlet bunları göçürmüştü. (Aynı olaya Batı Trakya'da rastlanıyor ve devlet, Ulahları Türklerin tarlalarına sahip çıkmaya kışkırtıyor.)

İçinde hiç Türk bulunmayan 120 kişilik Parlamento'daki önemli partiler şöyle: VMRO (38): Bulgar taraftarı olduğu söylenen Makedon partisi. Makedon Sosyal Demokrat Birliği (33): Eski adı Makedon Sosyalist Birliği'ydi. Demokratik Refah Partisi+ Demokratik Halk Partisi (23): İki Arnavut partisinin koalisyonu. Reformcu Güçler (18): Eski sosyalistlerin bir kolu, liberal.

Yani özet olarak, Türklerin Meclis'te hiç temsilcileri yok. İşin dahası, hiçbir belediye meclisinde de temsil edilmiyorlar. Bunun nedeni, Türklerin yoğun oldukları yerlerde sayıları çok olan Arnavutların da yoğun olarak yaşaması.

Makedonya'daki durumun konumuz açısından gösterdiği başlıca iki özellik var.

1) Yunanistan ve Bulgaristan'ın aksine, buradaki en önemli azınlık Türkler değil. Bu ülkede, gene Müslüman olan Arnavutlar 1 numaralı azınlık. Dolayısıyla, Türk azınlığın ulusal kimliğini destekleme açısından Müslümanlık öğesinin diğer iki ülkede oynadığı açık rol, önemli nüanslara bürünüyor.

2) Müslümanlığın desteğinden tek başlarına yararlanamamalarının, hatta zaman zaman Arnavutlar tarafından asimile edilmelerinin yanı sıra, Türklerin bir sorunu daha var. Makedonların Arnavut hareketini bastırma çabaları Türklerin de haklarının azalmasına yol açıyor. Yani, Türkler, Makedonlarla Arnavutlar arasında sandviç olma durumunda. Bu iki noktaya "Dinsel Örgütlenme ve Din" altbaşlığı altında tekrar döneceğim.

Son seçim kampanyasında, Türklerle Arnavutlar arasındaki ayrılık açıkça ifade edildi. Arnavut lideri, Türkleri Arnavut ve Makedonların ortak düşmanı ilan etti. Konaştığım kişiler, 60'lı yıllarda Arnavut lise arkadaşlarının "Ben bir Makedon için on Türk vururum, çünkü bizi Osmanlı geri bıraktı" dediklerini anımsıyorlar. TDP yetkililerine göre, bunun nedeni, Arnavutlara Arnavutluk bilinci vermek ve bunun için de en azından yaşlılar ve orta yaşlılar arasındaki hâlâ canlı olduğu anlaşılan Osmanlı kimliğini tamamen yok etmek. Mantıklı. Bu ülkede Arnavutların din ile Osmanlılığı özdeş saydıklarını söylüyorlar ve buna örnek olarak da, birçok Arnavut'un yemin ederken "Türklük dinimin hakkı için!" demesini gösteriyorlar. Zaten *Nouveau Petit Larousse Illustré*'deki "Turc" maddesine bakıldığında, "Se faire turc" (Türk olmak) deyiminin karşılığının "Devenir musulman" (Müslüman olmak) olarak verildiği görülecektir.

91'de Arnavutlar nasıl Kosova'da gayri resmi seçim yapıp, cumhuriyet ilan edip, cumhurbaşkanı bile seçtilerse, Batı Makedonya'da da 11 Ocak 1992'de bir gayri resmi referandum yaparak bir Arnavut özerk bölgesi kurulmasına oy verdiler, Meclis bile seçtiler. Bunun merkezini Gostivar, başkanını da Demokratik Refah Partisi'nin Gostivar şubesi başkanı olarak saptadılar. Türkler bu gelişmelerden çok tedirgin. Arnavutlarla başbaşa kalmak istemiyorlar. (Kosova'yı anlatırken, orada bu "başbaşa kalma"nın Türklere neye mal olduğunu örneklerle anlatmak olanağı bulacağım).

Tarihsel Gelişim :

Makedonya, 1944'te sosyalist Yugoslavya'ya katıldı. 74'te özerk cumhuriyet oldu. Ülkenin parçalanması üzerine de 8 Eylül 91'de egemenliğini ilan ederek bağımsız oldu.

Makedonya Türkleri, özellikle ülkenin doğu kesiminde, II. Dünya Savaşındaki kurtuluş mücadelesine aktif biçimde katıldı. Makedon R-TV Türkçe yayınlarında çalışan, Türk Demokratik Birliği'nin (TDB) kurucusu, Türk Kültür Merkezi Genel Başkanı, El Hilal adlı yardımlaşma ve kültür derneği başkan yardımcısı Avni Engüllü bu olguya dayanarak, "Biz bu devleti kuran asil unsurlardan biriyiz. Şu andaki haklarımız bu yüzden azdır bile" diyor.

Savaş sona crince, Makedonlar Türklere vaadettikleri eşit hakları vermediler. Buna ek olarak Türk toplumu, toprak sahibi olduğu için, devleteleştirme ve kooperatifleştirmelerin başlıca zarar göreni oldu. Türkler ayrıca Arnavut toplumunun baskısı altında bun alıyor, ya Arnavut ya da Makedon okuluna gitmek zorunda kalıyorlar. 45'lerde batı Makedonya'da Türk'üm diyen yok, çünkü Yugoslav devletinden de Arnavut toplumundan da baskı var.

Yugoslavya o sıralar Arnavutluk'la birleşmek umudunda olduğundan, Makedonya'da yalnızca Arnavut halkı tanınıyor. Türkler tanınmıyor.

Türkler bu duruma tepkilerini "Yücel" adlı gizli bir örgüt biçiminde ortaya koyuyorlar. Ama örgüt 1948'de açığa çıkarılınca daha da kötü oluyor. Mahkeme sonucu 4 Türk idam ediliyor. 1950'de bir de tesettürün kaldırılması yasası çıkınca, toplum Türkiye'ye göç etmeye başlıyor.

Gerçi bu arada Tito 1948'den sonra Arnavutluk'la bozuşuyor ve Batı dünyasıyla (bu arada Balkan Paktı bağlamında Türkiye'yle) ilişkiye geçiyor, bunun sonucu olarak da 51-52 öğretim yılında Türk okulları açılıyor ama, yabancılaşan Türk toplumu güvenini yitirdiği için Türkiye'ye göçe başlıyor. 62'de baskıcı içişleri bakanı Ranković görevden alındığında, artık Türkler eskisi gibi yüzde 25 değillerdir, çok azalmışlardır. Dolayısıyla, sorun olmaktan çıkmışlardır. Öğretmen okulunun, Makedon liselerinde Türk sınıflarının, pedagoji akademisinin, Türk dili ve edebiyatı kürsüsünün açılışları, Türkçe yayın etkinliğinin başlaması bu tarihlerde.

Türlere verilen bu hakların genişlemesi, 74'te başlayan özerk cumhuriyet döneminde de sürüyor. Bu tarihten sonra resmi dil Makedonca ama, Arnavutça, Sırpça ve Türkçe de eşit geçerlikte. (Bugün de Gostivar'da ve Kosova'daki Prizren gibi Türklerin yoğun olduğu yerlerde çarşıdaki bütün dükkanların levhaları Türkçe dahil üç dilde). Fakat 1980'de Kosova'daki Arnavut gösterilerinden sonra 81'de anayasa değiştiriliyor. Eskiden egemenlik 3 millete (Makedon, Arnavut, Türk) ait iken, artık sadece Makedonlara ait olmuştur. Makedon devleti Türkleri Arnavutlarla aynı potaya koymuştur. Sonuçta, Arnavutlarla birlikte Türklerin iş bulması zorlaşmıştır. 87'de liselerdeki Türkçe sınıfları kapatılmıştır. 91'de doğu Makedonya'daki ilkokul 5.-8. yıl Türk sınıfları "öğrenci azlığından" kapatılmıştır. Oysa, 88 öğrencinin kayıt yaptırdığı Radoviş ortaokulda bile aynı işlem yapılmıştır.

91 ekonomik bunalımda işten çıkarılan işçiler sonradan devletin yardımıyla bir miktar geri alınırken, Türkler bundan çok az oranda yararlanabilmiş. Bağımsız cumhuriyetten sonra polis örgütü kurulurken de çok az Türk alınmış. Torbeşlerden polis olanlara da "Müslüman'ım" diye kâğıt imzalatmışlar. Üsküp Tapu-Kadastro dairesinde ise bir tek Türk çalışıyor, o da kapıcı.

Başka bir deyişle, 1944-52 döneminde Sırp-Arnavut-Makedon anlaşınca yanan Türkler, bu sefer de bunlar bozuştığı için yanmış.

Şu anda, Türkiye, Makedonya Cumhuriyeti'ni tanıdığı için Türklerin durumu eskiye oranla çok daha iyi. Bunu çeşitli alanlarda inceleyelim.

Eğitimde Son Durum :

Türkler için iki tür öğrenim olanağı var. Birincisi, Türklerin çok yoğun olduğu yerlerdeki Türk okulları. Örneğin, başta Tefeyüz İlkokulu olmak üzere, Üsküp'te tüm derslerin Türkçe okunduğu 8 yıllık üç ilkokul var. Bunlardan Gostivar kentinde de bir tane bulunuyor. İkincisi, normal okul içinde Türkçe sınıflar. Kalkandelen (Tetovo) kentinde ve buraya bağlı Tearça köyünde, Gostivar'daki dört ilkokulda böyle. Daha küçük yerlerde öğrenci az olduğundan, 1'den 8'e kadar tüm sınıflarda bu olanak mümkün olamayabiliyor. Batı Makedonya'daki bu duruma karşılık, Türklerin daha az sayıda ve

daha az yoğun olduğu kırsal doğu Makedonya'da ise Türkçe sınıflar yalnızca 1-4 arası. 5. sınıfa çocuklar ya hiç gitmiyor, ya da giderse Makedonca okuyor.

Yüksek öğrenime gelince. Üniversitelerde giriş sınavı yokken Türkler girip başarıyla mezun oluyormuş. 4-5 yıldır merkezi sistem başlamış. Giren parmakla gösterilecek kadar azalmış.

Bunu üç nedene bağlıyorlar. Sınav sorularının Makedon gençlerine sızdırıldığını söyleyenler var, bir de Türklerin başarısızlığına bağlayanlar var. İkincisi daha mantıklı, çünkü lise sınıfları 87'de kapalı olmuş ve gençler Makedon lisesine de gitmek istememiş. Üçüncüsü, gençlerin gözünün Türkiye'deki üniversitelere takıldığını söyleyenler var ki, büyük olasılıkla bu en büyük neden. 91'de Makedonya Türklerine YÖK'ten ilk kez kontenjan verilmiş. TDB bu yıl da, Şubat 92'de TC Milli Eğitim Bakanlığı'na yazdığı yazıyla 50 kişilik kontenjan veya harçlardan bağışıklık istemiş bulunuyor. Kullandıkları argüman şöyle: "Soydaşı olduğumuz ve ortak bir geçmişi paylaştığımız ana vatandaki aziz Türk kardeşlerimizden dış Türkler dünyası içinde bize ikinci sınıf soydaşı olarak değil de, en azından kendi ülkelerinde egemen olan bir Azerbaycan, bir Özbekistan veya bir Kazakistan Türk kardeşimize baktığı gözle bakmasını istiyoruz". Yani, şunu diyorlar. "Biz azınlığımız ve bir sürü haklarımızı kısıtlayan bir devletin vatandaşıyız".

Diğer yandan, buradaki Türk varlığını ayakta tutabilmek için Türkiye'de okutulmak istenen bu gençlerin Türkiye'de okuduktan sonra bir daha geri dönmemeleri de var. Bu durumda, bütün Türk gençlerinin Türkiye'ye akmasını önlemek için, Makedon üniversitelerinde Türklere bir kontenjan ("yüzde 3-4") tanıtmaya çalışmaktan başka çare gözüküyor. Makedonya'yla ilişkilerin bugünkü durumunda Türkiye bunun girişimini yapabilir.

Basın ve Yayın :

1945'te radyo kurulduğunda, Türkçe yayın günde 25 dakika. 10 dakika haber, 15 dakikası müzik. 66'da yayın haftada 60 dakika uzadı. 70'lerde artış sürdü. Mayıs 92'de günde 4,5 saate çıkmış durumda. Yalnızca Makedonya içinde dinlenebilen bu radyo yayınının yüzde 30'u sözlü, yüzde 70'i müzik. Bununla birlikte, son dönemdeki siyasal olaylarda söz bölümü yüzde 40'a çıktı.

Televizyona gelince. İkinci programda pazartesi, salı, perşembe ve cuma birer saat, çarşamba ve cumartesi yarımşar saat Türkçe yayın var. Pazarları yayın yok. (Bir karşılaştırma yapmak için: Arnavutça yayın günde 6 saat. Makedonca yayın 1. programda günde 16 saat, 2. programda günde 7 saat, 3. programda günde 2 saat. Makedonya televizyonu yayınının, Anadolu Türkçesiyle dünyadaki ilk yayın olduğunu söylediler.

Dikkati çeken bir husus: Makedon basın ve yayın organlarında kullanılan Türkçe, bizim TRT'ye oranla daha öztürkçe. Nedeni, 60'lı yıllarda buradaki dilciler ve edebiyatçıların Türk Dil Kurumu'yla ve Varlık Yayınları'yla sıkı ilişkiler geliştirmiş olması. Ağustos 67'de Türkiye'ye giriş vizesi kalkınca ilişkiler daha da sıklaştı. Bu arada, TDK kurallarına göre bazı sözcükler de türetiler: Yılçağ= mevsim gibi. Türkiye'de de kullanılan "özyönetim" sözcüğü de burada, şimdi ölmüş bulunan Süreyya Yusuf tarafından türetildi.

Yayın dünyasına gelince. 1944'te Türkçe "Birlik" gazetesi 15 günde bir yayına başladı. Gazete 60'larda haftalık oldu, 70'lerde de haftada 3 güne çıktı. Bugün de öyle.

1950'de aylık çocuk dergisi "Pioner" yayına başladı, daha sonra da "Sevinç" adını aldı. 60'larda daha küçükler için "Tomurcuk" çıkarıldı. 1966'da "Sesler" adıyla toplumsal ve edebi konularda aylık bir dergi yayına başladı. 60'larda Türkçe kitap yayını da hızlandı ve 70'lerin ortalarına kadar yoğun biçimde (yılıda 15-20 kitap) sürdü. Sonra, maddi sıkıntılar yüzünden azalma görüldü. Bütün bu yayınların finansmanı tamamen devletten.

Bütün bunların oldukça iyi sayılması gereken olanaklar olduğunu söylediğimde, gene, "Biz kurucu asil unsuruz, çok değil, azdır" diyorlar.

Siyasal ve Kültürel Örgütlenme :

1912 Balkan Savaşından sonra Türkler arasında siyasi örgütlenme yok. Ancak, "Merhamet", "Gayret", "Yardım" gibi yardımlaşma dernekleri var. 1930'lara kadar böyle. 1920'lerde sosyalistler Üsküp'te kazanıyor ve bunun devamı olarak 1930'a kadar süren bir faaliyet sonucu Komünist Partisi 30'larda büyük bir Müslüman taban topluyor. Türklerin o tarihte bu ideolojiye destek vermelerinin amacı, dinsel ve ulusal haklara kavuşmak. O zamanlar komünistlerde ateist tema yok. Hatta, Türk-Müslüman komünistleri medrese öğrencileri. Komünistler yoksul Türk ailelerinden de destek görüyorlar. Zaten, bu desteğe rağmen savaştan sonra umduğunu bulamayıp, Türkleri 45-46'daki "Yücel" gizli örgütünü kurmaya itmiş olmalı. Yücel hareketi açığa çıkarıldıktan sonra Türklerle komünizm düşmanı olarak bakılmaya başlanıyor.

1945-90 arası, fazla etkili olmayan kültür-sanat dernekleri var. Bununla birlikte, Türk kimliğinin kaybolmasına az da olsa engel oluyorlar.

Yugoslav rejiminin çökmesiyle birlikte 1990'da çok partiye geçiş başlayınca, TV'deki bir Türkçe canlı programda artık Türklerin de bir "siyasi teşkilatının" olması gerektiğinden söz ediliyor ve Türk Demokratik Birliği'nin (TDB) kurulması bunun üzerine oluyor.

Haziran 90'da 11 kişilik bir kurucu heyette parti mi, dernek mi tartışması yapıldı. Çoğunluk, halkın desteğini kolay sağlayabilmek açısından, siyasi derneği savundu. Bazı Türklerin Yücel'le çağrışım yüzünden siyasi derneği bile yadırgadıkları anımsanırsa, durum anlaşılır.

30 Haziran'da TDB'nin kuruluşu tamamlandı. Kurucu toplantıya büyük katılım beklenirken, eski rejimin etkisi sonucu ancak 250 kişi geldi. Bununla birlikte, zamanla yavaş yavaş şubeler kurulurken, Torbeşler arasında büyük ilgi uyandı. Örneğin, (benim de gidip araştırma yaptığım) Kırcaova'da (Kiçevo) 600 kişilik salonda tek yer kalmadı. Başkan Avni Engüllü'nün açılış konuşması, Torbeşlerin anlaması için bölüm bölüm Makedonca'ya çevrildi. (Bu çeviri, Torbeşler sanki Türkçe bilirmiş gibi, "Salonda davetli Makedonlar bulunuyorsa, onlara saygıdan.." diye izah edildi).

TDB'nin şube sayısı 60'ı geçtiği için, bunlar 9 il merkezinde toplandı. Dernek 1 Temmuz 1992'de partiye dönüşünce, Parti (Türk Demokratik Partisi-TDP) bunları devraldı. Bu partileşme olayını zorlayan birtakım nedenler vardı: a) Bazı liderlerin başka partilere eğilim göstermesi. Bunlar böylece tasfiye edildi, b) Haziran'daki olası seçimlere

parti olarak girilmek istendi, c) Halkın siyasal parti konusundaki ürküntüsünün azalması özendirici oldu.

TDP'nin şu anda 23.200 üyesi var. Bununla birlikte, bu sayı bir miktar sembolik, çünkü "bilinç eksikliğinden" aيدات toplayamıyorlar. A. Engüllü, "televizyonda memur oluşu bir sakınca meydana getirir diye" partileşme olayıyla birlikte genel başkanlığı Erdoğan Saraç'a devretti. Saraç, ayakkabı tüccarı ve hali vakti yerinde. Partinin diğer yöneticileri ise 2 hukukçu, 2 mimar-mühendis, 3 gazeteci-yazar, 1 up doktoru ve Torbeş olan 1 memurdan oluşuyor. Parti şu anda, üç kişiyi maaşla çalıştırabilmek için bir şirket kurmak istiyor.

Partinin Örgütlenme Şeması Şöyle :

-Her 100 üyeye 1 delege hesabıyla seçilen delegeler Kurultay'ı oluşturuyorlar.

-Kurultay, gizli oyla, il merkezlerinde oluşturulmuş isimlere oy vererek 39 kişilik Meclis'i seçiyor.

-Meclis, kendi arasından Genel Başkan'ı ve 10 yönetim kurulu üyesini seçiyor.

-11 kişilik yönetim kurulu, kendi arasından Genel Sekreter'i seçiyor. Bu kişi aynı zamandan genel başkan yardımcısı.

Makedonya Türkleri arasında, TDB dışında da birtakım siyasal ve kültürel örgütler var.

*"Aydınlar Derneği" 2 Ağustos 1992'de kuruldu. Başkanı Arnavut, başkan yardımcısı da Yusuf Hamza olan demek "Halktan kopuk aydınlar" olarak değerlendiriliyor.

* Türk Kültür Merkezi. Bunun genel Başkanı Avni Engüllü. Kuruluş amacı, hem partileşme sonucu kültürel faaliyetlerin başıboş kalmamasını sağlamak, hem de, meslekleri yüzünden parti çalışmalarına giremeyecekleri yönlendirmek. Örgütün altında alt-dernekler kurulması tasarlanıyor: Türkçeyi Sevenler Derneği, Edebiyatçılar D., Öğretmenler D., Gazeteciler D., Kadınlar D. (Makedonya'da ilk olacak), İşadamları ve Esnafılar D., Sanatçılar ve Mimarlar D. Bunların Eylül 92'de kurulması planlanıyor.

Dinsel Örgütlenme ve Din :

Dinsel örgütlenme açısından Makedonya 1912'den sonra önce Belgrad'a, sonra da Saraybosna'ya bağlandı. 1945'te kendi başına cumhuriyet olunca "Makedonya İslam Birliği-MİB" kuruldu. Bu örgüt Yugoslavya İslam Birliği'ne bağlı, ama özerk bir kuruluştu. Doğal olarak, şimdi kopmuş durumda.

Her camide bir kurul var. Bu cami kurulları toplanıp il kurullarını seçiyor, il kurulları da Makedonya İslam Birliği'ni (MİB) oluşturuyor.

Bu örgütün en yüksek organı Meclis. Başkanı Enver Feratı adlı bir Arnavut olan bu Meclis 35 kişiden oluşuyor. Bunların 4'ü Türk, 3'ü Pomak, 1'i Çingene, 1'i Boşnak, gerisi (26) Arnavut. Bunlar toplanıp 15 kişilik bir "Meşihat" seçiyorlar. 14 üye ve 1 başkandan oluşan bu kurulda 1 Türk, 2 Pomak var, gerisi (12) Arnavut.

Meşihat, "iki Meclis toplantısı arasında" Meclis'in idari işlerini yapıyor görünüyor ama, örgütün iplerini elinde tutan çok önemli bir organ. İmamların atamasını yapıyor, maddi çalışmalar oradan geçiyor, Makedonya'daki İslam birliğini içeride ve dışarıda Meşihat temsil ediyor.

Meşihat'ın başkanı, doğal olarak, bir Arnavut: Süleyman Recebî. Kendisi, başkanlığa gelmeden önce fazla Arnavut yanlısı olarak tanınmış. Bununla birlikte, Meşihat başkanı olduktan sonra bu niteliği ortadan kalkmış. Hatta, kendisini TDP kurultayına getirmişler, konuşma yaptırmışlar. Recebî bu konuşmada Osmanlıcı gözükmüş. En azından öyle konuşmuş. Bu durum, burada oldukça önemli bir gelişme olarak değerlendiriliyor. Aynı zamanda, doğal bir gelişme de sayılabilir, çünkü Recebî yalnız Arnavutları değil, tüm Makedonya Müslümanlarını temsil ediyor ve başında bulunduğu örgütün gücünü sürdürebilmek için böyle olmak (en azından, böyle gözükmek) zorunda.

Kendisiyle görüşme yapacağım günlerde, Makedonlar Manastır'daki bir caminin külliyesine ait saat kulesine bir haç dikmişlerdi ve bu durum tüm Müslümanların tepkisine yol açmıştı. O gün cumhurbaşkanıyla bu konuda randevusu olduğu halde, bir miktar geç kalmayı göze alarak benimle görüştü. Başlıca üç şey söyledi :

a) "Bizi (Arnavutlarla Türkleri) komünistler birbirimize düşürdü, böldü. Örneğin, Arnavutları Osmanlıların kötülüğüne inandırdılar. Biz (Meşihat) hep milli dengeyi sağlamaya çalıştık. Müslümanların çeşitli partilerini Meşihat altında birleştirmeye çalışıyoruz."

Recebî, Makedonya'da bu son söylediğini yapabildiği takdirde, Arnavutlar Türkleri zamanla asimile eder. Gerçi kendisi bu "birleştirme"ye örnek olarak, saat kulesine haç dikilme olayını veriyor ama, bu olay ortak düşmana karşı harekete yol açmış istisnai bir durum.

b) " Türkler Türkiye'den Ramazan'da müftü getirttiler. Sanki biz ilgilenmiyoruz. Bize başvursalardı biz aracı olurduk. Türkiye'den müftü gelmesine karşı değiliz."

Türkiye'den (Diyanet'ten) din adamı gelmesi gibi Balkan Türklerinin kimliklerini korumaları açısından çok önemli olan bir konuyu, eğer bir oyalamaya yol açmayacaksa Meşihat yoluyla gerçekleştirmek, onu atlamamak, bu önemli örgütü Arnavutların kucağına daha fazla itmemek açısından yararlı olabilir. Eğer Meşihat yokuşa sürerse, doğrudan getirmek gene de mümkün.

c) "Refah Partisi"yle (Arnavut partisi) temas ettim, Türkleri desteklemelerini, hükümette Türklerin bakan yardımcısı düzeyinde temsil edilmesini sağlamalarını istedim. Yapacaklar" (Bu gezi tamamlandıktan sonra Makedonya'da bir Türk, kültür bakanı yapıldı).

Zaten, MİB içinde yer alan, ama özerk bir kuruluş olan El Hilal'in başkan yardımcısı Avni Engüllü. Başkanı Arnavut olan bu yardımlaşma ve kültür derneğinin genel sekreteri de Türk. El Hilal, ayda bir aynı isimde bir gazete çıkarıyor. Gazetenin bir baskısı Arnavutça, bir baskısı Türkçe-Makedonca. İşte bu ikincisine bir ek biçiminde, Türkiye'deki "Zaman" gazetesi gelecek yıl Arnavutça çıkacak ve Arnavutluk'ta dağıtım

yapacak. Zaten, Zaman'ın Türkiye baskısı şu anda Makedonya'da yaklaşık 200 kişiye bedava dağıtılıyor. Üsküp'te basımevi kurulmakta. (Bu projeler Kasım 1993'te henüz gerçekleşmemiştir).

Türklerin Meşihat'ı etkilemesine bir örnek, Meşihat Başkanlığı Kültür ve Eğitim İşleri Danışmanı Dr. Mehmet İbrahimi'nin TC Üsküp Başkonsolosluğu'na gönderdiği 10 Haziran 1991 tarihli bir yazı. Yazıda, yeni Makedon anayasasının Türk toplumu ikinci sınıf vatandaşlığa indirdiği söylenerek Türkiye üniversitelerinde dış Türkler için sınavsız kontenjan isteniyor ve şöyle deniliyor. "Türklerin gerek Yugoslavya'da gerek Balkanlarda varlığını korumaları(nın), kendileri için olduğu kadar, Türkiye'nin dış siyaseti açısından da önemli olduğu kanısındayız. Bu noktadan hareketle Türklerin dinî ve millî özbenliğini korumaları için, Anavatan Türkiye'nin bize bu konuda yardımcı olmasını istemek en doğal hakkımızdır". "Yüce Allah'ın selamıyla cümlelerinizi selamlıyoruz" diye sona eren bu Meşihat yazısının Türklerin gelişmesini istemesi çok ilginç. Bu büyük olasılıkla, Meşihat'ta faal Türklerin etkisini yansıtıyor.

Daha yukarıda, Makedonya'daki durumun konumuz açısından iki özelliği bulunduğunu söylerken, bu ülkedeki Müslümanlık öğesinin önemini belirtmiş, fakat Yunanistan ve Bulgaristan'ın aksine, Türklerden çok Arnavutlara yaradığından söz etmişim. Bu konuyu az aşağıda açmadan önce, buradaki Türklerin, durumun bilincinde olduklarını kanıtlayan bir pasaj aktarmak istiyorum. Üsküp'te haftada üç gün çıkan Türkçe "Birlik" gazetesinin 23 Mart 1991 sayısında Sabit Yusuf, nüfus sayımından hemen önce şöyle yazıyor:

"Biz Türk'üz, Müslüman'ız. Her şey yolunda. Ama, böyle resmi kayıtlarda millî mensubiyetimize dinî ilişkileri bulaştırmak hiç de doğru sayılmaz. Millî mensubiyetimiz herşeyin başında gelir çünkü. Başka haklara mensup bireyler 'Evet, ben Müslümün'im, ama herşeyden önce buyum ya da şuyum' dediği gibi, biz de aynı tutumu savunmalıyız. (...) Bilinen bir gerçek var. Her insan alın yazısını kendisi belirler. Bunu ne dinî ilişkiler, ne de evlilik ilişkileri değiştiremez".

Şimdi, bu konuyu biraz daha açmak istiyorum.

Daha önce de söylediğim gibi, din, Balkan koşullarında, azınlıklar için muazzam bir kimlik koruyucu. Bunu tartışmak bile gereksiz. Buradaki bir atasözünü aktarmak yetecek. "En son, imam göç eder". Bir de, Makedonya'daki Ortodoks Arnavutların tamamen eridiğini, Katolik Arnavutların Hırvatlaştığını, yalnızca Müslüman Arnavutların milliyetçi olduklarını bilmek gerek.

Oysa, bütün bu ülkelerde Türkiye (en azından geçmişte) komünizmden korktuğu ve duruma katı ve statik bir Kemalizm yorumunun gözlüğüyle baktığı için, Makedonyalı Türklerin Türkiye'deki İmam-Hatip okullarında okumasına ilgi göstermemiş. Oysa, o zamanlar bu okullarda okuyanlar olsaydı, şimdi Makedonya'daki (diğer Balkan ülkelerini de buna katabiliriz) İslam örgütlenmesi (Meşihat) Türklerin çok büyük etkisi altında olacaktı.

Özellikle Türklerin göçünden sonra camilerde doğan hoca boşluğu bugün Arap ülkeleri tarafından eğitilen Arnavutlarca doldurulmuş bulunmakta. Buradaki kanaat, bunların sırf bu eğitim yeri yüzünden bile potansiyel Türk düşmanları olarak döndükleri yolunda.

Şu anda Üsküp'deki faal 13 camiden ancak birinde Türkçe vaaz ve hutbe var. Gostivar'daki faal 2 camiden ikisinde de vaaz ve hutbelerde Türkçe ve Arnavutça şu anda birlikte kullanılıyor. Gostivar'daki durum, Türklerin mücadelesi sonucu elde edilmiş bulunuyor. Bunda, son zamanlardaki Meşihat-Diyantet işbirliğinin büyük etkisi bulunduğu kuşkusuz. (Çünkü, eskiden Türkçe vaaz sırasında hocanın Arnavutlar tarafından tutup indirildiği de olmuş). Türkiye'de okuyup gelmiş bol miktarda hoca olsa, hem bu camilerde Türkçe kullanım artacak, hem de şu anda tamamen Arnavutça kullanan Meşihat'ta durum bir miktar olsun dengelenecek. Buradaki bu egemen kaniya tamamen katılıyorum.

MİB'de Arnavutların kesin egemenliğine gelince. Makedonya'da dinsel örgüt kurmak, kültürel ulusal dernek kurmak kadar kolay değil, çok daha güç. (Zaten, El Hilal'in Makedonya İslam Birliği örgütü içinde olması, dinsel örgüt kurmanın zorluğundan). Bunun nedeni, Arnavutlarla Türklerin dinsel bir çatı altında birleşmesinin Makedonlarca istenmemesi. Kanımca, Türklerin bu durumdan yararlanarak da MİB içinde güçlenmeleri mümkün olabilir. Şöyle ki, Türklerin geliştireceği (ve Makedonların büyük olasılıkla hiç itiraz etmeyecekleri) ayrı bir dinsel örgütlenmenin ortaya çıkması ve sonra da bu yeni örgütün MİB ile pazarlık yaparak birleşmesi, Türklerin MİB içindeki durumunu çok değiştirebilir.

Bütün bunların önemi, din denilen önemli öğenin kısa sürede daha da güçlenecek olduğu gerçeği karşısında daha da artıyor. "Bulgaristan" başlığındaki "Pomaklar konusu" altbaşlığı altında sıraladığım nedenleri anımsamak gerekirse, şunları söylemek mümkündür.

1)Tutunum (*Cohesion*) ideolojisi olarak Komünizm öldü. Şimdi, en azından kısa dönemde, bir önceki tutunum ideolojisine, yani din'e müracaat edilecek ve dinin bir yeniden-doğuşu yaşanacak.

2)Makedonlar az milliyetçi değildir, onlar da komünizme tepki olarak dine meylenmektedir (Manastır'daki haç dikme örneğini başka yerlerde benzer olaylar izleyecektir) ve Hıristiyan olan bu insanların gittikçe artması kaçınılmaz olan baskısı Müslümanlarda tepki gereği dine sarılma yaratacaktır.

3)Yeni başlayan kapitalizm, uzun bir süre, kaçınılmaz olarak gelir dağılımını alt-üst edeceği için, gelir dağılımı sorunu yaşamamış bu ülkede dine sarılma yaratacaktır,

4)Zaten tüm dünyada din olgusunun bir güçlenmesine tanık olunmaktadır.

Torbeşler Konusu :

Daha önce de kısaca değindiğim gibi, önemli bir bölümü kendini Türk sayan Torbeşler, Makedonya'da Arnavutlar ve Türklerin ardından üçüncü en kalabalık Müslüman azınlığı oluşturan bir halktır. Bir kaniya göre Torbeş, Pomakların Makedonya'daki adıdır, bir kaniya göre de Makedonya'daki Müslüman Slavlara verilen addır. Makedonca konuşurlar. Köylü kökenli olmalarının da etkisiyle, dindar Müslümandırlar. Müslümanlık konusunda ödün vermemek koşuluyla, çeşitli etnik bünyelere asimile olma eğilimleri anladığım kadarıyla oldukça fazladır. (Buradaki bir espriye bakılırsa, Torbeş'e "Bayrağınız nasıldır?" diye sormuşlar, "Beyaz bayrak, kalemle boyanmış" diye cevap vermiş).

Nitekim, Makedonya devletinin bu konudaki bütün çabalarına rağmen kendilerini "Makedon Müslümanı" değil, Türk veya Arnavut sayarlar. Oysa, Osmanlıların buradan ayrıldıkları 1912'ye kadar, Torbeşler arasında kendini Türk sayma olgusunun aşağı yukarı istinasız olduğu ifade edilmektedir. Hemen aşağıda kendilerinden söz edeceğim, kendini kesinkes Türk sayanlar dışında kalan Torbeşlerin, Makedonya'da Arnavut etkisi arttıkça kendilerini onlarla özdeşleştirmeleri beklenmelidir.

Torbeşler konusunda Makedonların şimdiye değin harcamış oldukları çabaların olumlu sonuç vermediği anlaşılmaktadır. Bu amaçla devletin kurduğu "Makedon Müslümanları Kültür ve Bilim Ocağı" adlı kuruluş yaklaşık 50 üyede kalmış, kitleler tarafından reddedilmiştir. Şiari, Yunanistan'da devletin Pomaklar hakkında söylediği sözleri çok andırmaktadır. "Torbeşler yerli halktır, Makedondur, ama Osmanlılar tarafından zorla Müslümanlaştırılmışlardır". Ocak'ın başkanı Niyazi Limanovski bir keresinde Torbeşler tarafından dövülmüş, halk arasına polis koruması olmadan girmemeye başlamıştır. Kuruluşun yıllık etkinliklerinin en büyüğü, Torbeşlerin yoğun yaşadığı Urviç ve Yelovyane'de (Kalkandelen - Tetovo) 1988'de yapılmış, Limanovski'nin ancak 60 polisle gidebildiği bölgeyi köylüler erken saatlerde, yürüyebilecek durumda olanları yanlarına alıp dağlara doğru terk etmişlerdir.

Makedon yönetimi, kente göç eden Torbeşlerden yönetimde memur olarak çalışmak isteyenlerden, "Makedon Müslümanı" olduğunu belirten imzalı belge almaktadır. Güneybatı Makedonya'daki Struga'daki Torbeşlerin iki yıldır kendilerine "Makedonya Müslümanı" demeye başladıkları, bunun nedenlerinin de, Makedonların baskısı ve İzzetbegoviç'in buradaki partisinin etkisi olduğu belirtilmektedir.

Torbeşlerden önemlice bir bölümü, söylemiş olduğum gibi, kendini Türk kökenli ve Türk saymaktadır. Bu insanları Kırcaova'da (Kiçevo) ziyaret ettim. (Bu ziyaret sırasında yaptığım ve aşağıda verdiğim konuşmalar çevirmen aracılığıyla gerçekleştirilmiştir). Daha önce, ilk TDP toplantısı sırasında 600 kişilik salonda yer kalmadığımı belirttiğim Kırcaova yaklaşık 45.000 kişilik bir yer. 1950-60 arası buradan Türkiye'ye 12.500 kişi göç etmiş. Çünkü kooperatifleşme başlamış ve Türkler toprak sahibiymiş. Göçten önce burada 64 Makedon ailesi varmış, gerisi "Türk"müş. Arnavut hiç yokmuş. 1991 sayımında bu sayının 18.000'i kendini Arnavut, 17.000'i Makedon, 6000'i Çingene, 4200'ü de Türk yazdırmış. Aslında 7500 olması gerektiği söylenen bu 4200'ün ancak yaklaşık yüzde 20'si Türkçe biliyor ve evde konuşuyor.

Makedonlar, laf atarak vs. bunların Türkçe konuşmasını engellemeye çalışıyorlar. İşten çıkarıyorlar. Vergi konusunda baskı yapıyorlar. Örneğın bir "Türk" berberden, bir Makedon tüccar kadar vergi alıyorlar.

Kırcaova'da görüştüğüm İsmet Klencevski adlı Torbeş, TDP'nin buradaki yöneticisi. Lokanta işleten bu kişi hiç Türkçe bilmiyor. Zaten, konuştuğum diğer Torbeşler de tanışırken "Hoşgeldiniz, buyurun, nasılsınız" ve ayrılırken de "Allaha Emanet" sözlerinden başka Türkçe bilmiyorlardı. İsmet Bey'in Orhan adlı oğluyla da konuştum, eğer yavaş ve basit konuşulursa, Türkçe anlıyor. Üsküp-Üniversitesinde okuyor ve bu yıl Fransız edebiyatı bölümünden Türk dili ve edebiyatı bölümüne geçecek. İsmet Bey'in kızı altı ay Türkiye'de kaldığı için iyi Türkçe biliyormuş. Kendisi şöyle dedi: "Yaşlıların anlattığına göre atalarımız Osmanlılardan da önce Konya'dan gelmişler".

Beni doğal olarak şaşırtan bu yanıtın, görüldüğü kadar saçma olmayabileceğini Türkiye'ye döndükten sonra anladım. İzmir'de görüştüğüm, "Konya Sazı ve Türküleri" yazarı Dr. Mehdi Halıcı, Konya türkülerinin söz ve müziğine aynen Makedonya'da da rastladığını belirtti. Ayrıca, Kırcaova'daki üç Helveti tekkesinden birini gezdiğimde, Mevlevi külahlarına çok benzeyen kahverengi keçe külahlar gördüm.

İsmet Bey'e, Türk ise neden Türkçe bilmediğini sordum. "Osmanlılardan sonra okullar kapatıldı. Buna direnen 600 kişi Sırplarca öldürüldü. Baskıdan kurtulmak için Makedon dili benimsendi. İş vermediler yoksa" dedi.

Türkçe bilmeyen bu insanlar, bu eksikliklerini gidermek için büyük çaba içinde. TDP şubesi bu yıl okullarda derslerin Makedonca değil, Türkçe yapılmasını istedi. Yetkililer, "Hepsini Türkçe ne yapacaksınız? Türkçe bilmiyorsunuz!" diyerek haftada 3 saat seçimlik önermişler. Torbeşlerin yanıtı şöyle olmuş: "Avustralya'ya göç etmiş Makedonların çocukları da Makedonca bilmiyorlar ama, Makedonca okula gidiyorlar".

Bu insanlar eğer bu yıl Türkçe sınıf açılmazsa açlık grevine başlayacaklarını söylediler. Makedonya Eğitim Bakanlığına vermek üzere ana-babaların imzaladığı 262 tane form dilekçeyi gördüm. Metni "Ben, Kiçevo'dasokak..... numarada mukim....., çocuğum.....'nın Makedonca diliyle eğitimi yanı sıra Türk dilini de okumasını gönüllü ("dobra") olarak istiyorum" biçiminde olan bu form dilekçelerdeki adlardan bazıları şöyle :

Kurtoski, Kurtiş, çocuğu Turhan
 Tüfekçioski, Muzaffer, çocuğu Sunay
 Bülbüloski, Abdullah, Çocuğu Reşat
 Paçacıoski, Tevfik, çocuğu Reşat
 Dervişoski, Veysel, çocuğu Reyhan
 Aslanoski, Mustafa, çocuğu Bülent
 Kocacıklıoski, Alim, çocuğu Mirsat
 Şeydaoski, Sırriye, çocuğu Mustafa
 Alabaşoski, Hüsnü, çocuğu Ali Naci

Kırcaova'daki Torbeşlere "Seçme şansınız olsa, cami hocası mı istersiniz, okul öğretmeni mi?" diye sordum, "İkisini de" dediler. "Tek hakkınız var" dedim, bunun üzerine "Öğretmen gelsin. Çocuklarımız öğrenmeli. Dinî bilgiler için çok kitap var, kendimiz öğrenebiliriz, ama Türkçe öğrenemiyoruz." diye cevap verdiler.

Kırcaova'da üç cami, üç de tekke var. Camilerden ikisinde Makedonca, birinde Arnavutça kullanılıyor. Türkiye'den cami hocası istiyorlar. Türkçe bilmediklerini anımsattım, "Olsun, Türkiye'ye gidip geliyoruz, kelimeler biliyoruz, öğreniriz Türkçe" dediler. Grupta bulunan Tayyip Tüfekçioski adlı kişi (Kendi soyadına "Tüfekçioğlu" diyor) "Biz Türküz, ama Türkçemizi unutturmuşlar. Dedelerimizin Konya'dan geldiğini biliyoruz. Makedonya'nın Türkçe öğrenmemize izin vermemesi bizi çok rencide ediyor" dedi. İsmet Bey de "Türkçeyi engelleyip, bize 'Makedon Müslümanı' demeye devam ederlerse Türkiye'ye göç edeceğiz" diye destekledi. İsmet Bey'in söylediğine göre, şu anda kasabada yaşayan 300 hanenin Türkiye'de evleri var. İsmet Bey ekliyor: "Benim de var, Bursa'da".

KOSOVA

Genel Durum, Tarihsel Gelişim ve Arnavut Sorunu

II. Dünya Savaşından önce Müslümanlar Yugoslavya'da hak sahibi değil. Savaş sırasında Almanlara yardımcı oluyor, hatta onların kurduğu SS birliği "Skenderbeg Divizyonu"na katılıyorlar. Kosova'da komünistlerin yanında çarpışan Türk çok az. Bu nedenle, Makedonya'daki durumun tersine, Türklerin Kosova'da "kurucu unsur" sayılmaları mümkün değil. Tabii, böyle sayılanlara bile hak verilmeyen bir Yugoslavya'da savaştan sonra herhangi bir hak alamıyorlar.

Bununla birlikte, Makedonya'da görülen bir durum burada da yineleniyor: Arnavutluk'u Yugoslav birliğine almak umutları sürdüğçe, Türklük yasak. Türkçe konuşanlar "Ceza sandığına para atıyor". Ama Arnavutluk'la ilişkiler 1951'de kesin olarak bozulunca Türkler resmen tanınıyor ve kültürel hakları veriliyor. Fakat, işleri bakanı Rankoviç'in Müslümanlara baskıları yüzünden 1956-60 arasında Türkler Türkiye'ye göç ediyor. (Sürekli silah araması yapılıyor, şu kadar silah getirip teslim edeceksin deniyor, adam da gidip Sırlardan parayla satın alıp teslim etmek zorunda kalıyor). Türklerin ilk tanındığı sayım olan 1953'te Kosova'daki toplam 816.000 kişiden 35.000'i Türk, 61 sayımında bu sayılar 963.000'de 25.700, 71 sayımında ise 1.243.000'de 12.244 oluyor. Bugün Arnavutların yüzde 90'ı geçtiği Kosova'da Türk nüfus yalnızca 12.000.

1960'da durum gevşiyor ama, önce 67'de getirilen, sonra da 74 anayasasıyla iyice güçlenen özerklik sonucu Kosova'da Arnavutlar iyice egemen oluyorlar. Özerklikten sonra Arnavutlar Türkleri yumuşak yöntemlerle asimile etmeye başlıyorlar. "Çocuğunu Arnavut okuluna yolla, Türkçe yok ama Arnavutça üniversite bile var. Çocuğun kolay iş bulur", "Biz din kardeşiyiz. Türkçe'ye ne lüzum var, Arnavutça konuşun", "Sen-ben ölünce bizi hoca gömecek, gâvuru papaz gömecek", "Gâvur aynı bıçakla seni-beni kescek". Dikkat edilirse, "Sırp" demiyor, "Gâvur" diyor.

Oysa, burada ifade edildiğine göre 1989'dan, yani özerkliğin Sırlar tarafından kaldırılmasından önce Arnavutlar komünist; yani Müslümanlıkla ilgileri yok. Hacı-hoca takımına karşılar. Müslümanlığı, Türkleri asimile etmek için kullanıyorlar. Yani Müslümanlık, sayı faktörü yüzünden, Kosova'da güçlü bir biçimde Türklüğün aleyhine, Arnavut oluşun lehine çalışıyor.

Doğal olarak, buradaki Torbeşler, Makedonya ve özellikle Batı Trakya'nın tersine, kendini Türk saymıyor. "Müslüman" yazılıyor ve kendini öyle sayıyor. Boşnaklara yakın sayıyor.

1946'da çıkan soyadı yasası da Arnavutlara çalışmış durumda. O sırada dizginler Arnavutların elinde bulunduğundan, ayrıca anlaşıldığı kadarıyla Türklerde fazla bir Türklük bilinci bulunmadığından, Türkler Arnavut soyadı alıyorlar. Daha doğrusu, kendilerine uygun görülen Arnavut soyadlarına itiraz edemiyorlar. Daha önce soyadları Sırpça'ya benzer verilirken ("yeviç" son eki), bu sefer de Arnavutlaştırılıyor ("i" son eki). Örneğin, Tatar=Tatari, Hafız=Hafızı, Sıratlı=Seratlıyu gibi. Türk Demokratik Birliği (TDB) kurucusu Sadık Tanyol'un babası Danyal peygamberi soyad olarak almak istemiş, kimliğine Danyol yazmışlar. Arnavutça Dan: ayırmak, ul: yol. "Doğruyu seçen" anlamındaki Danul'un Arnavutlaştırma eki "i" eklenmiş biçimini andırıyor. Sadık Bey diploma değiştirme vb. gibi çok fazla sorun çıkaracağı için kendi soyadını değiştirmemiş

ama, çocuklarınınkini "Tanyol" yazdırmış. O sıralar kendisi yargıç olduğu için fazla sorun çıkarmamışlar. 1990 seçimlerinde TDB'den milletvekili adayı Cemali Krüezi'nin soyadı da böyle "verilme".

Arnavutluk bilincinin arttığı, Sırp larla Arnavutlar arasındaki çatışmanın yükseldiği günümüzde, bu yumuşak asimilasyon, yerini sertlik hareketlerine de bırakıyor. Son olarak, Arnavut öğrenciler okulu boykot etti, boykota katılmayan Türk öğrenciler dövüldü. Örneğin bu olay, 9.9.1991'de Prizren'in On Yedi Kasım ve Ortakol ilkokullarında cereyan etti. Bana anlatıldığına göre, çocuklar, okula gittikleri anlaşılmasın diye kitapları çantada değil, naylon torbada taşımaya başladılar. Bu da, Arnavut çocukların Türk çocuklarının ardından "Miloş" (Miloseviç) diye bağırma larına yol açtı. Cemali Krüezi seçimlerde TDB adayı olunca, çocuğunun arkadaşlarına anababaları şöyle dedi: "Bahriye'yle oynamayın, onun babası gâvur olmuş".

Peki, Müslümanlık bu ülkede, örneğin bir Batı Trakya'nın aksine, Türklük aleyhine çalışıyorsa ne yapmalı? Bence, kitleler katında çok önemli olan bu silahı Arnavutların elinden almaya, aynı silahı kullanmaya çalışmalı. Burada da Diyanet'den din bilgisi yüksek hocaların yollanması ve Prizren'deki 23 caminin birkaçına toplanacak Türklere Türkçe vaaz vs. verilmesi, Türklerin asimile olmasına karşı alınacak önlemlerin en önemlilerinden gözüktüyor. Sordum, Arnavutların buna itiraz edemeyeceklerini söylediler. Türklerin burada çoğunlukta olduğu tek köy olarak bilinen Mamuşa'daki tek camide vaaz Türkçe verilmekte.

Siyasal Örgütlenme :

Makedonya'da olduğu gibi, Kosova'da da bir Türk Demokratik Birliği (TDB) var. Aynı adı taşımalarının nedeni, her ikisinin de 1990 yaz aylarında, yani Yugoslavya parçalanmadan önce kuruldukları için, sonradan birleşmeyi amaçlamış olmaları.

TDB 19 Temmuz 1990'da merkezi Prizren olarak kuruldu. Aynı yıl Mamuşa, Priştine, Gilan ve Dobriçan'da 91'de de Bilaç ve Viçitirin'da şubeler açtı. Makedonya'daki örgüt gibi parti adını almadı ama, parti niteliğinde.

TDB'nin merkezi, terk edilmiş bir binanın bir odasında bulunuyor. Para olmadığı için herhangi bir faaliyet yapamadıklarından şikayet var. Arnavutların Kosova'da bağımsızlık ilan etmeleri olasılığı tabii ki bura Türkleri için korkulacak bir gelişme. "Türkiye, bir Kürdistan Devletinin kurulmasına izin verirse, o zaman Kosova Cumhuriyeti'nin de bağımsızlığını tanımasına girişsin" diyen çok insan var. Arnavut partisi LDK'nin, Türkiye'nin Kosova Cumhuriyeti'ni tanıması için Kosova Türklerinden imza toplamaya giriştiğini, Türkiye'nin buna izin vermemesini istiyorlar. LDK önderi Dr. İbrahim Rugova'nın Türkiye'ye davet edilmesi konusunda hoşnutsuzluklarını belirtiyorlar.

Türklerin Arnavutlar tarafından asimile edilmesi huzursuzluk kaynağı. Son zamanlarda en önemli sorunlar olarak gösterdikleri nüfus sayımı ve eğitim sorunları da bununla yakından ilgili. Örneğin, 91 sayımında 20 Türk sayımcı korkarak işi bıraktı. Bazı Türk aileler de, Arnavutlara uyararak sayımları boykot etti. Bunlar genellikle doktor, hukukçu, memur gibi aydınlar. Bunların çocuklarını başka dilde okuttukları, evlerinde Arnavutça konuştukları, maddi çıkarları için ulusal kimliklerini yitirmeye yüz tuttukları söyleniyor. Aralarında, Arnavutlarla kız alıp vermiş olanlar var.

Eğitim konusuna gelince, yukarıda da söylediğim gibi bazı Türkler Arnavutların okul boykotlarına katıldılar. TDB boykota karşı olduğunu ilan etti.

Eğitim ve Basın-Yayın :

1951'de Türklerin varlığı resmen tanındıktan sonra, karma okullarda Türkçe sınıflar da açıldı. Kültür derneklerine izin verildi. Prizren'de "Doğru Yol", Priştine'de "Yeni Hayat (bugünkü adı : Gerçek) Kültür ve Güzel Sanatlar Derneği", Mamuşa'da "Aşık Ferki Derneği" kuruldu. Devletin finanse ettiği ve şimdi haftalık olan "Tan" gazetesi 1969'da yayına başladı.

1951-71 döneminde eğitim hiç engelsiz yürüdü. 8 yıllık ilkokullarda ve liselerde 2-3 öğrenciyle bile sınıf açılıyordu. Fakat, Arnavutların güçlenmesine paralel olarak, Türkçe eğitim inişe geçti. Prizren'de her çeşit öğretmen yetiştiren yüksek pedagoji okulu 68'de Priştine'ye nakledilince kapaldı. Yerine 72'de açılan Şarkiyat bölümünde bugün yalnızca Türkçe öğretmeni yetişiyor. Bu da, diğer derslerde (ör. fen dersleri) Türk öğretmen sıkıntısı doğuruyor. Ayrıca, bu okulda öğretim Arnavutça ve Sırpça olduğundan, öğrenciler Türkçe dersini Sırpça görüyor.

Prizren'de Türkçe dilinde 71'de kapatılan öğretmen okulu, Arnavutların iktidarı yitirmesiyle 90'da tekrar açıldı. Fakat Mitroviça, Viçitın ve İpek gibi Türk bölgelerinde vaktiyle kapatılmış olan Türkçe sınıfları açıldığında, ilk iki kasabada yalnızca ikişer öğrenci bulunabildi, üçüncüsünde hiç bulunamadı. Yirmi yıllık Arnavut egemenliğinin bir sonucu.

TDB geçen yıl Priştine Üniversitesine başvurup Türklerin özellikle tıp fakültesine alınmalarında kolaylık istedi, genelde de Türkler için kontenjan talep etti. Bu sayede 90-91 döneminde birtakım kolaylıklar sonucu, başvuran Türk adayların aşağı yukarı tümü de (8 kişi) fakülteye alındı. Ayrıca, gene TDB'nin girişimiyle Kosova'da 27 Türk öğretmen TC Milli Eğitim Bakanlığıyla bağlantılı olarak Türkiye'ye kurs görmeye gönderildi.

Kitaplara gelince, 74'te Türkiye'den bazı yardımcı ders kitap ve araçları getirildi. Bunların büyük kısmını Arnavutların dağıtmamış olduğu şimdi anlaşılıyor. Türkçe ders kitapları eskiden beri Türkiye'den geliyordu. Öbür derslerde Sırpça kitaplardan çeviri ve dikteyle ders yapılıyordu. 91'de TDB aracılığıyla ilk kez lise sona kadar bütün ders kitapları geldi.

TV ve radyodaki Türkçe yayınlar Makedonya'dan ilerde. TV'de her gün 25 dakika haber, haftada bir 30 dakika "Her Daldan" kültür -magazin, gene haftada bir 15 dakika "Kovan" çocuk programı, iki haftada bir de 30-60 dakika gençlik programı, ayda bir de Türkiye kaynaklı müzik programı var. Geçen yıla kadar gençlik programı ayda bir 60 dakika, kültür-magazin ise gene ayda bir imiş.

Radyoya gelince, Priştine radyosu günde 7 saat Türkçe yayın yapıyor. Arnavutlar zamanında günde 30 dakika imiş. Ayrıca Prizren ve Mitroviçe radyoları da her gün Türkçe yayın yapıyor. Gene, iktidarın Arnavutlardan Sırp'lara geçmesi sonucu.

Ekonomide Durum ve Türkler :

Şu anda Kosova'da fabrikalar kapanıyor. Kapanmayanlar da ambargo yüzünden çok düşük kapasiteyle çalışıyor. Makedonya'da olduğu gibi devlet müdahalesiyle bazıları tekrar devreye sokulsa bile, Türklerin işe alınmayacağı söyleniyor. Kurumu kapatılınca işsiz kalanlardan biri de Fevzi Karamuço. Prizren Belediyesi Komünistler Birliği belediye komitesinde marksizm danışmanı iken, 1980'de rejim değişikliğinde işsiz kalmış. Şimdi de öğretmenlik yaptığı ortaokuldan çıkarılmış, çünkü yılın son dersinde Türkçe kaset çalarken Sırp müdür gelip fişi çekmiş, Karamuço da müdürü dışarı atmış. Şimdi mahkemelikler. Oysa, diğer sınıflarda da Sırpça kasetler çalınıyormuş. Tabii, Türkiye'nin Sırlara karşı Bosna Hersek'i güçlü biçimde desteklemesi de baskıyı artırıcı diğer bir konu.

Sırpın, Arnavut ve Türklere karşı "vergi terörü" uyguladığı, zenginleşmeye izin vermedikleri söyleniyor. Bu, Batı Trakya'da da görülen, tanınmış bir baskı yöntemi.

Göç Konusu :

Bir yandan Arnavut-Sırp baskıları, diğer yandan da fabrikaların kapanmasının kolaylaştırdığı ekonomik baskılar sonucu, buradaki az sayıda (12.000) Türk sürekli olarak Türkiye'ye göçü düşünür duruma gelmiş. Gerçi, "Göç olmaması için ne yapmalı?" diye sorduğum zaman, Türkiye'nin kendilerini kayırmak için Arnavutluk'a baskı yapması, Prizren'e konsolosluk açması (en yakın Üsküp'e gitmek bir günlük masraflı bir iş; sınır geçiliyor) ve mali yardım yapılması gibi istekler ileri sürülüyor ama, bunların yanı sıra şunlar da isteniyor: Türkiye'de eğitim kontenjanı tanınması, çifte vatandaşlık, Kosova'daki çalışılan sürenin Türkiye'de tanınması. Hemen görüleceği gibi, bunlar "Göçümüzü kolaylaştırır" anlamına gelen şeyler.

Gerçekten, bütün Balkan Türkleri gibi, Kosova'dakiler de her sıkıştıklarında Türkiye'ye bakıyorlar. Örneğin, TDB Gilan şubesinin 1991 yılı çalışma raporu, Türklerin işten atıldığını, Türk diline eşit muamele yapılmadığını ve bu konularda resmi makamlara (Gilan Belediyesi, Sırbistan Cumhurbaşkanı, Federal Yürütme Konseyi, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) başkanı, YSFC Ceza ve "Ağlaşlar" Komitesi) başvurulduğu halde hiçbir yanıt alınmadığını söyledikten sonra, şöyle bitiriyor: "Bunun üzerine biz de TBMM İnsan Hakları Komisyonu, Turgut Özal- TC Belgrad Büyükelçiliği ve TC Üsküp Büyükelçiliği'ne başvurduk".

Nitekim, Üsküp'te çıkan "Birlik" gazetesinin 26.3.1991 tarihli nüshasındaki sayılar, doğum oranı çok yüksek olan Kosova Türklerinin sürekli azaldığını gösteriyor 1961: 25.350; 1971: 12.513; 1981: 12.500. 1991'de bu insanlar 12.000'e inmiş durumda. Bu kan kaybının bir nedeni, Arnavutlardan korkma veya onlar tarafından asimile edilme olarak kabul edilse bile, esas nedeni göç. Bosna-Hersek'ten sonra sıranın Kosova'da olduğu korkusu bu göçü daha da hızlandıracak.

SONUÇ

Bütün göstergeler, Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda Rumeli'den yeni göçlere sahne olacağını göstermektedir.

Oysa, Türkiye'nin günümüz gerçeklerine uyarlanmış bir dış göçler politikası yoktur. Aslında vardır, bu insanların oldukları yerde kalmalarını isteyen bir politikadır bu. Eğer

böyleyse, Balkanlar'da dinle güçlenen milliyet çatışmaları ortamında, bu insanlara "nasıl kalınacağı" da söylenmelidir.

Balkan Türkleri iki grupta incelenebilir.

Birincisi, İslam dininin etkisine açık kitlelerdir. Bunların kalmaları isteniyorsa, bütün inceleme boyunca belirtmeye çalıştığım gibi, bu insanlara sürekli biçimde Türkiyeli din adamları gönderilmelidir. Çünkü, İslam dini bu Balkan ülkelerinde Türk kimliğini koruma aracı olarak çalışmıştır ve bundan sonra da çalışacaktır. Bu konuda Kemalizmin dar ve demode bir yorumunun at gözlüğünden kaçınılmalıdır.

İkinci grup, laik düşünce yapısına sahip aydınlardır. Bunların da kalması isteniyorsa, en azından, Türkçe eğitim yardımı (öğretmen, kitap) yapılmalıdır.

Bu da yetmez. Bulgaristan devletine, bu ülke Türklerinin bir dostluk köprüsünden başka birşey olmadığı güvencesi verilmeli, Makedonya devleti ile Kosova'daki Sırp devletine de Türklerin Arnavutlara karşı bir denge unsuru olduğu telkini yapılmalı, bu insanlar için ulusal kimliklerini geliştirme olanakları (ünivesitede kontenjan, dil eğitimi vb.) talep edilmelidir. Türkiye'nin en azından Bulgaristan ve özellikle Makedonya'yla bugünkü ilişkileri bağlamında, bunun başarıyla yapılması mümkündür.

Eğer bunlar yapılmayacaksa veya yapılamayacaksa, o zaman bu insanların bir plana bağlı olarak göç ettirilmeleri için ciddi çalışmalar aruk başlatılmalıdır.

2) Makedonya ve özellikle Kosova'daki Arnavut sorununun Türkleri sandviç haline getirdiği ve esas başağrısını oluşturduğu düşünülürse, Türkiye'nin Arnavutluk'la ilişkilerinde bu durumun gözönünde tutulması gerekeceği ortaya çıkar. Türkiye, eğer Balkan Türklerini göç ettirmeyi düşünmüyorsa, bu konuda Arnavutluk üzerindeki etkisini kullanmakta duraksama göstermemelidir.